

Å lukke et liv

Tirsdag 10. januar 2023 fikk komiker og samfunnsdebattant Shabana Rehman (1976–2022) begravelse «på statens bekostning» i Oslo rådhus, med kongehuset og flere statsråder til stede. Hun er første kvinne i Norge med innvandrerbakgrunn som har fått en slik æresbegravelse. Seremonien var i seg selv en historisk hendelse, en heder til en «som har innskrevet sit Navn i sit Folks historie», som det en gang het. Det var også første gang Human-Etisk Forbund fikk æren av å arrangere en humanistisk gravferd på oppdrag fra regjeringen og etter ønske fra familien. Gravferd i det offentlige rom gir oss et tidsbilde, av tidsånden, og denne gang av det livssynsåpne samfunnet. Shabana Rehman kjempet for individets frihet. Hun brukte yttingsfriheten i komikken til å male seg naken med det norske flagget, hun løftet fysisk både Mulla Krekar og Jens Stoltenberg for åpen scene. I sin egen gravferd fikk hun stående applaus. Det var ikke bare gravferden, men hele siste fase av livet levde hun ut i offentligheten. Slik fikk vi muligheten til å bli deltagere i en åpen sorgprosess, hos en ung kvinne med kreft med metastase. Fred over hennes minne.

Dette temanummeret skal handle om ritualenes betydning innfor døden, og hvordan nye gravferdsskikker påvirker oss i kirken, som prester og sjelesørgere i møte med pårørende. I et multikulturelt og sekulært Norge er deltagelse i kirkens ritualer ingen selvfølge. Overraskende mange velger en kristen gravferd, men slik vil det ikke nødvendigvis være i nær fremtid. Hvilken vei vil vi da ta? Og hvordan vil ritualene se ut? Hva er egentlig ritualenes betydning? Behovet for å avslutte og lukke et liv vil ikke bli borte, så lenge vi lever, dør, og sørger.

Utgangspunktet vårt var ikke den overnevnte offentlige gravferden, men refleksjoner som medredaktør i dette temanummeret, prest Michaela Holen Bjørndal, gjorde seg etter å ha

deltatt i en livssynsåpen begravelse. Det ble et spill på hvordan hun selv tenker om det å holde en kristen gravferd, i essayet *Å lukke et liv*.

Vi sendte en forespørsel til Christian Lomsdalen, leder i Human-Etisk Forbund, som også var seremonimester i Shabana Rehman's gravferd, om hvilke utfordringer og tanker de gjør seg som seremonimestere i en humanistisk gravferd. Lomsdalen gir et formelt innblikk i HEF sin tenkning om ritualets betydning, med fokus på det liv avdøde har levd. Vi takker for innlegget som vi tror kan bidra til en åpen diskurs om ritualenes betydning innfor døden. Vi ønsker oss en høytenkning, der også tvil og spørsmål kan komme til overflaten.

I den tredje artikkelen tar vi leserne med på en minnestund for ansatte på barne-medisinsk sengepost ved Rikshospitalet i Oslo. Hvordan skal pleiere få uttrykke sin sorg etter å ha mistet pasienter, barn som har dødd i avdelingen eller etter behandling på sykehuset? Barnas pårørende har sin arena for ritualer ved syningen og gravferden, mens de ansattes sorg kan bli stående åpen, de får ikke lukket og gått videre. Sykehusprest Øystein Buer reflekterer over en ny praksis: en minnestund som skal inkludere alle ansatte i avdelingen, uansett livssyn eller religiøs bakgrunn. Sammenlignet med de to foregående artiklene, representerer ikke minnestunden et bestemt livssyn, hverken kristent eller humanistisk, men «både og». Hvordan blir det gjort i praksis?

Jeg vil kalle dette ritualet for en tredje vei. Minnestunden tar ikke utgangspunkt i en religiøs agenda representert ved seremonimesteren, hverken som kristent og troende, eller humanistisk og ikke-troende, men ut fra deltakernes behov og deres individuelle og mangfoldige opplevelser i sorgen. Ritualet har som mål å være inkluderende for den enkeltes håp, tro eller livssyn. Det har i denne konteksten vist seg å være mulig, og det har jeg (undertegnede) selv fått erfare som medvirkende sykehusprest og seremonileder i denne minnestunden. Vi kunne ha definert det som et livssynsåpent ritual, men det er ikke en humanistisk seremoni utført av en sykehusprest, i dogmatisk og konfesjonell forstand. Minnestunden er ikke godkjent av noen

liturgisk kommisjon eller biskop, den har blitt til i en dynamisk prosess, der de ansatte er aktive deltagere. Tilbakemeldingen har vist seg i praksis; Behovet for å ha et eget sted å sørge, lukke og avslutte, også for dem som ikke er ens egne biologiske barn, men som en har hatt omsorg for, i liv og død, det er der likefullt.

La oss avslutte der vi begynte, med betraktningen om «å lukke et liv». I essayet reflekterer medredaktør Holen Bjørndal, over opplevelsen som deltager i en livssynsåpen gravferd, av at noe ble stående åpent uten å være lukket eller avsluttet. Diskusjonen dreier seg om ritualets betydning for de sorgende og deres behov i en sorgprosess. Når begrepet «mening» bare kan hentes fra avdødes liv og fortelling, og ikke noe utenfra, en transcendent virkelighet, blir det også et spørsmål om hva som gir mennesket verdi og sammenheng. Hva mister vi når et liv ikke blir speilet mot noe annet enn seg selv? Gravferden kan sette det ene mennesket inn i en større sammenheng, og igjennom det tjener det enkelte leddet i seremonien til å lukke og avslutte, for at vi kan gå videre, i det ligger det også en frihet.

Slik denne lederen åpnet med Shabana Rehmans æresbegravelse, skal den også lukkes, med et sitat av henne, hentet fra kulturredaktør i Aftenposten, Knut Olav Åmas, sitt minneord til henne. Da Shabanas far døde, ville han bli gravlagt i norsk jord, et uvanlig valg for en pakistaner i hans generasjon, skriver hun: «Da jeg stod å så på at hans kiste ble senket, ble jeg truffet av en sannhet jeg ikke kunne løpe fra. For ved min fars grav så jeg ingen røtter [...]. Jeg så bare en drøm om hjertets utvandring og frihetens innvandring. Jeg så bare frihetens drøm, og prisen han betalte for den. Hjertes migrasjon er frihetens drøm. Det er min hilsen til dere.»

Applaus og teppefall.

Temaredaktører

Ole Andreas Holen
sykehusprest Aker, OUS
olanho@ous-hf.no

Michaela Holen Bjørndal
kapellan, Skøyen menighet
mb894@kirken.no

Magasin

Å lukke et liv

Min første erfaring med gravferd utenfor Den norske kirke, var en livssynsåpen gravferd i regi av et gravferdsbyrå. Jeg var i gravferdsfølget og husker det som vakkert og estetisk. Jeg fikk utdelt et flott designet program. Det var flere minnetaler, dikt, nydelig musikk og dyktige jazzmusikere. Jeg husker at jeg tenkte, det er ikke rart mange ønsker dette. Jeg kjente på en følelse av at jeg som prest representerte noe traust og utdatert, der jeg satt i en vakker feiring og avskjed. Kapellet som jeg ellers kjente så godt følte annerledes. Men i dagene som fulgte, så traff følelsen meg: *hva skjedde egentlig i det rommet?* Det var en lang rekke med innslag, som handlet om det samme. Det var ingen deltakelse, ingen bevegelse, ingenting å speile livet mot, ingen overgivelse. Kisten ble stående, og vi forlot den. Det var en sterk følelse av at ingenting var lukket. Det var som at livet bare fortsatte der inne. Fortellingen ble der og livet ble stående åpent. Fanget bak kappellets vakre vinduer og dører.

En av mine sterkeste leseopplevelser er avslutningen av Stig Sæterbakkens bok *Gjennom natten*. Avslutningen går detaljert og gjenkjennbart gjennom juledagene. Lille julaften hvor de gjør de siste innkjøpene. Julaften hvor de setter seg til bords. Første juledag er «pysjamasdagen». Andre juledag er «prøve gavene dagene» og på første nyttårsdag ser de nyttårskonserter fra Wien. Juledagene blir så repetert, igjen og igjen. De slutter aldri. Den evige julefeiringen. De varme og gode assosiasjonene blir erstattet med en sterk følelse av klaustrofobi. Aldri avslutning. Aldri punktum. En slutt som gjør sterkt inntrykk å lese. Det er Sæterbakkens visjon av døden. Hovedpersonen kommer seg aldri gjennom natten, men blir stående i egen fortelling, i de mellommenneskelige relasjonene. Aldri forløst fra sorgen i sin egen historie. Når jeg som prest har en gravferd, ser jeg for meg det motsatte av Sæterbakkens avslutning og opplevelsen i

kapellet. Sammen lukker vi. Sammen overgir vi et liv. Sammen kommer vi oss gjennom natten. Der ligger avskjed, aksept, frihet, og veien videre. Verken traust eller utdatert, men viktig, sterkt, og vakkert.

Valgt bort

Jeg kjenner ofte på følelsen av at jeg må overbevise. Jeg må overbevise i sørgesamtalen om at valget av kirken var rett. Jeg må overbevise under seremonien om at det er den avdøde som er i fokus, og at jeg ikke har noen annen agenda som innebærer synd, dom og kristne læresetninger. Vi er prester i et livssynsåpent samfunn, valgene er mange. Kirkerommene vil bli brukt til livssynsåpne seremonier og vi som prester vil lede seremonier uten kirkelig liturgi. Det er utfordrende, krevende og spennende. Men når jeg kommer inn på sakristiet i Vestre gravlund, så stikker det i meg når jeg tar opp programmet fra forrige gravferd, og det er en livssynsåpen eller humanistisk ledet seremoni. Så lite raus er jeg. Eller når jeg kommer inn i kapellet og jeg må minne byrået om å sette frem jordkassen. Som prester er vi livssynsåpne, men vi må også få lov til å snakke om følelsene det vekker i oss når vi blir valgt bort. Det er selvfølgelig ikke bare Den norske kirke som kan sørge for en verdig avskjed, men hva ligger i de ulike tilbudene for gravferd? Hva skiller oss? Hva er tanken bak humanistiske og livssynsåpne gravferder? Det er ingen tvil om at gravferdsseremoniene i regi av gravferdsbyråene og Human-Etisk Forbund bygger på rammene til Den norske kirke. Har de kopiert vår ordning og bare slettet Gud og Jesus? Hva blir Gud erstattet med? Hva skjer med en gravferd når vi blir stående i minnene? Hva mister vi når et liv ikke blir speilet mot noe annet enn seg selv? Jeg klarer ikke slippe tanken om ansvaret og belastningen de pårørende får. Gravferd i Den norske kirke har en ramme hvor alle passer inn. Den gjenspeiler at alle er like mye verdt. Men hva skjer når livet som nå er borte, skal fylle hele rammen? Gravferden blir en siste prestasjon og forestilling. Hva med alle som ikke kan vise til store prestasjoner? Hva med alle kompliserte liv? Og hvordan lukkes livet som har vært? Blir det også den enkeltes ansvar? Spørsmålene har fått meg til å tenke over hva jeg faktisk gjør selv. Hvilke tanker går gjennom hodet og hva kjenner jeg på når jeg er prest i en gravferd?

Bevegelsen i en gravferd

Når klokkene ringer dunker hjertet litt fortere. Alltid litt nervøs, ber jeg en kort fast bønn. Nå gjelder det. Legg fra deg alt du tenker på, skjerp deg, gå inn og bær dette. Til lydene av klokkene hilser jeg kisten. Jeg tenker alltid på hvordan det oppleves for de som sitter her. Presten de møtte i sørgesamtalen har nå kledd seg i hvitt. I alba bøyer jeg hodet. Viser med verdighet og kropp at det er kisten vi er samlet om. Når jeg setter meg, lar jeg øynene hvile på kisten. Viser hvor vi skal rette fokus. Når orgelet stilner reiser jeg meg. Allerede i inngangsdørene kjenner jeg på behovet for å si noe mer enn hva liturgien gir rom for. Jeg legger gjerne til en setning eller tre som setter ord på situasjonen eller den avdøde. Kanskje det egentlig er mitt behov for å vise de pårørende at jeg er en «god» prest. Forsterke at det er den avdøde som er i fokus i dette rommet. Så legger jeg tydelig trykket på setningen «Sammen vil vi overgi *ham/henne* i Guds hender». For det er dét jeg tenker vi er samlet om. Dette skal vi nå gjøre sammen, her i dette rommet.

Så åpner vi et rom. Vi åpner den personlige delen. Et rom for å være ærlig og takknemlig. Det er mye jobb, men også fint å få beskrive et liv, flette sammen det de nærmeste har sagt, trekke frem små bilder og beskrivende detaljer. Se hvor like vi er, alle som elsket å ha familien samlet rundt seg eller hvor glad de var i hytta. Det er alltid deilig når jeg hører latter og stemningen veksler mellom tårer og smil. Like vondt er det når ansiktene er stive og det føles som ordene bare blir hengende i rommet. Når bildet av den avdøde blir feil. Å kjenne på følelsen av at her er det noe som ikke stemmer. Her finnes det flere fortellinger. Fortellinger som ligger her i rommet, men som jeg ikke får del i. Det er utrolig hvordan enkle ord som «krevende» eller «vanskelig» kan romme så mye. På en varsom måte løfter vi ærlig frem livet som har vært, samtidig som vi lar de gode minnene og kjærligheten tre frem. Prester er balansekunstnere. Så lyser vi fred. Det snakker jeg om i sørgesamtalen. Etter vi har lyst fred, så lukker vi en fortelling. Her lukkes en dør. Mange pårørende blir berørt av det. Der midt i seremonien, så lukker vi faktisk et liv på godt og vondt, alt man fikk til og alt som ikke ble som det skulle. Vår verdi og identitet handler ikke om hvor god fortelling vi har klart å skrive. Vi lyser fred over alles liv. Her er vi like.

Så løfter vi blikket. Det helt konkrete livet her nede, blir satt inn i en større sammenheng. Jeg ser for meg at blikkene som har vært festet til kisten, plutselig oppdager rommet vi er samlet i. Glassmalerier, altertavler, vakre utsmykkede tak og symboler som fysisk rammer oss inn. Som vitner om historie, liv levd lenge før oss og som samtidig peker mot evigheten. Her bindes vi sammen. Vi leser tekster som løfter livet opp og inn i en større fortelling, fra skapelse til evighet. Det er vakkert, men jeg klarer samtidig ikke la hver å tenke at de som sitter der blir skuffet, å ja, nå kommer det. Hun hadde noe annet hun egentlig ville si. Under tekstlesningen kan ansiktene forsvinne for meg. De klare og interesserte ansiktene fra minnetalen blir uklare, søvntunge og blikkene senkes. Jeg kjenner at jeg mister de og vil fange de. Hente de inn igjen. Når jeg leser de mest kjente tekstene vokser ordene i munnen på meg. Jeg minner meg selv om å velge noe annet neste gang. Samtidig trøster jeg meg med at det er sikkert godt å hvile. Under tekstlesningen kan de pårørende lene seg til ordene. Ordene som har vært lest i år etter år, i rom etter rom. Så skal den lille og den store fortellingen møtes. Nesten som at de skal smelte sammen, noe gjenkjennbart, et speil. Jeg kjenner på ansvaret for å binde fortellingene sammen. Andakten er en kunst. De er best når jeg kun leser én tekst, når jeg fokuserer på ett poeng i andakten. Ingenting slår følelsen av at livet virkelig løftes opp og blir satt inn i en større sammenheng. Når vi faktisk gir en teologisk fortolkning av livet som har vært.

Så kommer høydepunktet. Jeg har jobbet som prest i seks år og sterkere og sterkere blir overgivelsen, men min praksis har endret seg. Jeg savnet at overgivelsen ble tydeligere, så jeg avslutter nå andaktene mine med et avsnitt om hvor vakkert en gravferd er. Jeg vil ikke være belærende, men jeg vil så gjerne fortelle de som er der hva vi er samlet om. At vi lukker en fortelling, løfter et liv opp og gir det over til noe større enn oss. Å gi et liv som nesten alltid er komplisert, over til Gud. Jeg tenker på alle de jeg møter som kjenner på lettelse. Hender som har båret, holdt, kjørt og skrevet søknader, strøket, kledd på, og vasket. Slitne hender, som nå kan slippe. Nå tar noen andre over. Nå legges den døde over i Guds hender. I sørgesamtalen unngår jeg ofte å spørre eksplisitt om avdødes tro. Jeg har opplevd for mange ganger at

det blir misforstått. Stotrende forteller de om en barndom hvor de gikk i kirken på julaften. Men når jeg bruker tid på slutten av sørgesamtalen på å snakke om overgivelse, så skjer det noe med de pårørende. Kanskje en lettelse? Det handler ikke om synd og dom, eller om den avdødes tro, men at jeg som prest sier at vi skal overgi den døde til kjærlighet, til lyset, til evigheten, til Gud. Også skal vi lukke. Vi lukker for oss. For oss selv. For våre liv.

Andakten blir som en innledning til bønnen. Jeg velger alltid A eller E, som bruker ordet «overgir». En bønn som jeg har begynt å lese saktere. Etter bønnen tar jeg gjerne en pause i noen sekunder og ser på kisten. Det er mitt enkle forsøk på å gjøre ritualet levende, tilgjengelig og forståelig. Dette skjer nå og dette gjør vi sammen. Livet vi har åpnet og lukket, gir vi nå fra oss. Jeg merker meg ofte at punkt 12 «I dine hender» i *Ordningen for gravferd*, er et «kan» punkt og jeg stusser like mye hver gang, for dette punktet er jo det avgjørende. Dette er det vi henviser til i innledningen. Når vi så kommer til jordpåkastelsen så føles det som et tydelig punktum. Her står vi igjen, med jorda i hendene og en følelse av evighet. Før den fysiske kisten forlater oss, ved å senkes eller bæres ut. Når bilen forsvinner og klokkene stanser, er det stille. Vi vender tilbake til livet. Fra død til liv. Hvisking blir til prat. Hvem skal kjøre med hvem til minnesamværet. Hvem som må inviteres i siste liten. Jeg takker for nå og trekker meg tilbake. Rommet er nakent og lysene allerede slukket. Kun stativer og vannsøl står igjen. Byrået er på vei ut døren til neste oppdrag, hvor et nytt rom skal åpnes. Men der jeg står, er det helt tomt.

Tror på ritualet

Vi må ta på alvor, at for mange oppleves en gravferd i regi av Den norske kirke som regelstyrt og at gravferdene oppleves som like. Vi må ta på alvor at når minnetalen er over, så kan det oppleves som at vi glemmer den avdøde. Men vi må også være stolte over det vi har, og det vi gjør. Vi kan noe om hva som gjør en gravferd god og vi kan noe om helhet. Jeg, som så mange andre, kjenner at gravferd gir jobben mening. Det er den kirkelige handlingen jeg er mest stolt av å være med å bære. Fordi jeg tror på det som skjer. Et dødsfall er et stort brudd. Når vi så tydelig i alle ledd åpner, lukker og overgir, så gir vi de pårørende en mulighet for

aksept, forsoning, forløsning, og frihet. Det gir sorgen en retning. Livet her er ikke over. Vi skal videre. Vi kan bære med oss sorgen på en måte som er mulig å bære. Mange pårørende ønsker den kirkelige rammen, uten at de har ord for å si noe mer enn akkurat det. Vi må kommunisere hva vi er samlet om, vi må vektlegge overgangsriten som gravferden er og gjøre den tilgjengelig og forståelig for de pårørende. Vi kan rette blikket mot Human-Etisk Forbund, byråenes påvirkningskraft, og grave oss ned i følelsen av å bli valgt bort og at vi stadig må minne om at jordkassen skal settes frem. Eller så kan vi rette blikket mot oss selv. *Hva sier vi? Hva sier vi om gravferdens teologi og betydning, i liturgien, i sørgesamtalen, i andakten?*

Jeg kjente meg traust og utdatert der jeg satt i en vakker livssynsåpen seremoni, men den følelsen varte ikke lenge. For meg var det en viktig opplevelse. Å kjenne hvordan livet der inne ble stående åpent: uten punktum, verken forløst eller lukket. Erfaringen har gitt meg en stolthet over det vi gjør i Den norske kirke. Hver gang vi åpner, lukker, og overgir et liv.

Humanistisk gravferd

Innledning

Arbeidet med å utarbeide et sekulært humanistisk gravferdstilbud begynte allerede før Human-Etisk Forbund (HEF) ble stiftet. Sentrale figurer i det kommende forbundet hadde lenge gått med tanker om å gjennomføre gravferder utenfor kirkens rammer. Men frem til 1969 var det faktisk forbudt å gravlegge medlemmer av Den norske kirke (Dnk) uten kirkelig medvirkning. Frem til 1969 rettet HEF sin oppmerksomhet hovedsakelig på å informere om at kirkens bidrag kunne minimeres, fremfor å få folk til å melde seg ut. Den rådende ideen i forbundet var lenge at borgerlig gravferd burde være et offentlig tilbud: stat eller kommune burde kunne stille offentlige funksjonærer til å gjennomføre slike seremonier. Som en del av denne diskusjonen ble også mangelen på egnede, livssynsnytrale seremonirom problematisert. Samtidig var det mange i forbundet som arbeidet med utvikling av ressurser som kunne brukes i borgerlige gravferder. Arnulf Øverland hadde blant annet laget tekster, dikt og forslag til mulige sekulære gravfersritualer allerede i 1940.

Med årene skiftet fokus fra å arbeide for at det offentlige skulle stille et gravferdstilbud, til å etablere et seremonitilbud selv. Gjennom 70-tallet ble det holdt en del borgerlige gravferder (og fra 2005 begynte man å bruke betegnelsen *humanistisk gravferd*) for medlemmer i forbundet. Det første organiserte kurset for gravferdstalere i HEF ble gjennomført i september 1980. Dette markerte starten på en økt grad av profesjonalisering av gravferdsarbeidet i forbundet. I 2001 skrev Levi Fragell, tidligere styreleder og generalsekretær i forbundet, at «det ville være en ansvarsfraskrivelse å ikke tilby våre medlemmer seremonier basert på humanistiske verdier i livets store overganger.»

Humanisme i møte med døden

En felles fortolkningsramme i forbundets humanistiske livssyn er at livet er her og nå, og deretter aldri mer. Dette skiller humanistisk gravferd fra mange andre gravferdsformer som har som mål å sikre avdøde en god reise til et liv etter dette, eller korte ned tiden i etterlivets ventestasjoner. Vår mulighet til å gjøre noe for avdøde har kommet og gått. Det betyr ikke at måten avdøde håndteres på er noe mindre viktig for oss humanister enn for andre. Ønsket om å ha avdødes levning til stede i seremonien, enten i kisten eller i kremert form, er like sterkt som i andre norske gravferder. Det bidrar til opplevelsen av at seremonien er en siste avskjed med avdøde, selv om det som befinner seg i kisten er uten liv og avdødes bevissthet ikke lenger finnes.

Vi snakker ofte om *livsfaseriter* som overgangsriter hvor hovedpersonen får etablert, eller forsterket, en ny identitet. Mange gravferdsriter markerer en overgang til et annet liv. I en humanistisk gravferd er hovedpersonen allerede fraværende, men gravferden er en viktig overgang for alle de andre som møter frem. Gravferden er en viktig del av prosessen med å etablere nye relasjoner til avdøde. Avdøde er nå en vi kun kan møte i minner. Samtidig etablerer gravferden nye relasjoner mellom de levende – de som ikke lenger har avdøde som felles kontakt, men som nå må finne nye bånd. Det eneste som lever videre er deres minner av avdøde.

Gravferden er en feiring av et livsprosjekt

Human-Etisk Forbund står for en sekulær humanisme. Vi tror at mennesket selv har ansvar for å skape mening i tilværelsen. Slik er det fordi den verden vi alle er kastet inn i, er en verden uten en iboende mening eller hensikt. Det er en verden som har blitt til uten en overordnet plan. Vi mennesker lever for oss selv på en liten klode i et enormt univers. Vi må finne mål og mening som er fullstendige i seg selv, for oss selv.

Humanisme som livssyn representerer ikke ett enkelt sett med svar på alle livets store spørsmål, men heller holdninger og praksiser vi mener er verdifulle måter å forholde oss til disse spørsmålene på. Helt sentralt er viljen til tvil og en åpen

og undersøkende holdning som vern mot skråsikkerhet og dogmatisme. Andre viktige verdier er enkeltmenneskets verdighet og selvbestemmelse i eget liv.

En humanistisk gravferd er en markering av hvordan ett bestemt menneske har levd sitt liv, og hvordan hen har funnet–eller skapt–mening i dette livet. Siden dette er et personlig anliggende vil verdiene som står sentralt i seremonien variere fra person til person. Noen har klare verdier de har levd etter, eller saker de har stått for. Andre har funnet mening i tilværelsen gjennom karriere, hobbyer, eller interesser. Atter andre har funnet sin mening i familie, venner, og sosiale relasjoner. Seremonien skal gjenspeile det som var viktig i den enkeltes liv, samtidig som den søker å sette avdødes liv i en større sammenheng. En vellykket gravferd løfter frem noe av det beste i livet avdøde har levd, og viser samtidig hvordan dette har påvirket livene til dem som fortsatt er i live. Vi minnes det livet som er levd fordi det har vært med og formet våre egne liv.

Gravferden minner oss på vår egen dødelighet og at døden er en kilde til liv

Som pårørende i en gravferd kommer vi for å ta farvel med en som sto oss nær. I møtet med døden ser vi hvor tynn grensen mellom livet og døden er. Vi ser hvor kort og hvor skjørt menneskelivet er. Vi ser hvor viktig, og hvor flyktig, vårt forsøk på å skape mening i tilværelsen er. Døden rammer inn livet ved at den er endelig. På den måten er også døden med på å gi mening til livet. Det er nettopp med døden som siste post i livet at vi blir inspirert til å handle her og nå.

En personlig avskjed

Humanistisk gravferd er et samarbeid mellom seremonilederen fra Human-Etisk Forbund og de pårørende. Det er de pårørende som kjenner avdødes liv best og som derfor holder nøkkelen til å kunne skape en verdig og god avskjed. Samtidig skal våre seremoniledere bidra til å løfte seremonien opp fra det individuelle og gjenfortellende og sette avdødes liv inn i en større sammenheng.

Humanistiske gravferder er ikke-dogmatiske, og det finnes ingen liturgi eller fast tekst som forbundet forplikter seremonileder til å bruke. Seremonien bygges opp rundt det enkelte individets liv. Minner om avdøde, humanistiske verdier og de pårørendes sorgarbeid ritualiseres i en åpen og inkluderende ramme. En humanistisk gravferd forventer ikke at alle de fremmøtte deler vårt livssyn.

Brudd og kontinuitet

Selv om humanistisk gravferd gjenspeiler et annet livssyn enn det som har vært vanlig i gravferder i Norge de siste hundre årene, inngår den i en kontinuitet med den bredere norske gravferdstradisjonen. Man kan si at det er større likhet mellom en norsk humanistisk og en norsk kristen gravferd, enn det er mellom en norsk humanistisk og en engelsk humanistisk gravferd. Seremonien gjenspeiler verdier som er viktige i livssynet den springer ut av, men er minst like mye preget av kulturen og samfunnet den er en del av. Seremonien henter sin styrke både fra kontinuiteten med tidligere seremonier, og fra bruddene med kontinuiteten som gjør dem mer personlige. Human-Etisk Forbund ser på det som vår rolle å forvalte denne balansegangen.

Avdøde i fokus

Felles for humanistiske gravferder er at de *først og fremst* har avdøde i fokus. Vi hjelper de pårørende å ta avskjed med en av sine i en høytidelig seremoni som legger vekt på avtrykket den enkeltes liv har satt, og samholdet som kan finnes i minnet av avdøde. De pårørende, med støtte fra seremonileder, velger ut musikk og andre kulturelle innslag. Seremonileder skriver en minnetale basert på de pårørendes fremstilling av avdøde. Denne talen søker å sette avdøde inn i en større sammenheng ved å løfte frem verdier som var viktige for avdøde og som ga retning til hans liv. Talen er tyngdepunktet i seremonien. Her setter vi ord på hva som var viktig i avdødes liv.

Innhold i seremonien

Ut over minnetalen består seremonien som regel av minneord, musikk og dikt. Musikk betyr mye forskjellig for mange, og som seremonileder skal man være ydmyk i møte med de pårørendes

ønsker til musikk. Samtidig forsøker vi å veilede de pårørende i å skape en seremoni som fungerer som en helhet. Musikken, på samme måte som andre kunstneriske innslag som kan være med i en seremoni, har i vårt syn på seremonien tre hovedfunksjoner. Det er musikk som tjener seremonien: musikk som vekker minner, og musikk som uttrykker verdier eller følelser.

Musikk som tjener seremonien, er i hovedsak musikk man forventer å høre i en gravferd. Dette er musikk som gjennom sin stil, eller gjennom å bli mye brukt i gravferder, bidrar til å sette en klar «gravferdsstemning». I denne kategorien finner vi mange klassiske musikkstykker som kan brukes i begynnelsen eller i forkant av seremonien, men også en del populærmusikk som gjennom årene har blitt tett assosiert med gravferd.

Musikk som vekker minner, er i hovedsak musikk de pårørende forbinder med avdøde eller avdødes liv. Det kan enten være et musikkstykke avdøde var spesielt glad i, eller et musikkstykke de pårørende forbinder med avdøde. Dette kan være krevende å gi råd om. Det er ikke lett å si som generell regel at hard-rock er god musikk i en gravferd, men dersom det vekker det riktige minnet om avdøde, er det ingen hinder for å bruke slike sanger i seremonien.

Musikk som uttrykker verdier og følelser er gjerne musikk hvor et meningsuttrykk står i sentrum. Dette kan være sanger som uttrykker for eksempel trøst, støtte, håp eller sorg. Denne kategorien overlapper ofte med den første, da mange slike sanger er vanlige i gravferd. En del sanger i denne kategorien kan ha budskap som ikke lett er forenlig med et humanistisk livssyn, for eksempel ved å uttrykke tro på et etterliv eller muligheter for å møtes igjen. Hvis de pårørende ønsker et musikkstykke fordi de finner en mening i det, er det deres valg. Det kan da være nyttig å si noe om hvilke tolkninger de pårørende legger vekt på i løpet av seremonien.

Medvirkning og ritualisering som mål

En seremoni er mer enn bare det som *sies* – det *gjøres* også en hel del. Det hører med til sjangeren at alle handlinger i en seremoni

har symbolsk betydning. Noen handlinger legger vi til for å kommunisere nærhet og sorg, som lystenning eller nedlegging av blomster. Andre handlinger har en praktisk funksjon, men får i tillegg en symbolsk betydning, som utbæring av kisten. Selv det at vi har seremonien med kisten til stede har en symbolsk funksjon. Forsamlingen plasserer seg vanligvis i seremonirommet basert på hvilken relasjon de enkelte hadde til avdøde. De mest nærstående lengst fremme, fjerne slektninger og gamle naboer lengre bak.

Mange pårørende vil synes det er for vanskelig å si noe i seremonien. Symbolske handlinger kan for dem være en enklere måte å delta i seremonien på. Å komme frem på et bestemt tidspunkt og legge ned en blomst, føles lettere enn å lese en tekst. Enkle handlinger som dette kan gi mer delaktighet. I fellesskap kan man utøve en skål for avdøde, eller gi avdøde en siste applaus. Det er ikke mange som har klart utformede ideer om hva de selv opplever som meningsfulle symbolske handlinger. I et samspill mellom deres relasjoner til avdøde og seremonileders erfaring og kompetanse kan man hjelpe dem med å avdekke og gjennomføre slike ønsker.

Selv om vi skal være åpne for meningsbærende symbolske handlinger som springer ut av de pårørendes ønsker, er det ikke forenlig med humanistisk seremoniledelse å gjennomføre handlinger som tilhører andre tros- eller livssynssamfunns trosutøvelse. Som seremonileder skal man derfor avstå fra handlinger som forbønn, jordpåkastelse eller lignende. Det finnes samtidig et handlingsrom hvor de pårørende kan gjøre handlinger som er meningsbærende de for dem, selv om det uttrykker et annet livssyn enn det humanistiske. Dersom de pårørende ønsker at noen andre utfører slike handlinger i seremonien vil vi heller søke å finne en representant for det relevante livssynet og arrangere en kombinert eller delt seremoni. Vi har de senere årene hatt seremonier sammen med både kristne og muslimske trossamfunn.

Seremoniledelse i humanistisk seremonier

Human-Etisk Forbund ønsker at seremonilederne skal speile et like stort mangfold som forbundet ellers gjør. Det viktigste

er at man er interessert i, og motivert, for oppgaven. Mange av våre seremoniledere er pensjonister. Det handler rett og slett om at dette er en gruppe som lettere på kort varsel kan ta på seg seremonioppdrag i arbeidstiden. De aller fleste gravferder finner fortsatt sted på dagtid på ukedager. Gitt at en seremoni også må planlegges på kort varsel, kan det være vanskelig å forene dette med fast arbeid. De eneste formelle kravene for å være seremonileder i HEF, er medlemskap i forbundet og at man er mellom 22 og 75 år gammel. Den nedre aldersgrensen får vi sjeldent prøvd ut.

Ut over dette er det kun personlig egnethet vi går etter i rekrutteringen. Vi ser etter mennesker som både har evnen til å fenge en forsamling og til å sette seg inn i de pårørendes perspektiv. Seremoniledere kurses av forbundet og går gjennom en kvalitetssikringsordning før de får prøve seg som seremonileder. Etter dette foretar forbundet regelmessig kvalitetssikring, og organiserer også årlige samlinger med vekt på faglig utvikling og erfaringsutveksling.

Seremonileders rolle

Seremonilederen i en humanistisk gravferd er en del av seremonien. Det viktigste seremonileder kan bidra med i planleggingen av en seremoni er trygghet. Trygghet i at de valgene de pårørende gjør er riktige, og at de vil føre frem til en personlig og verdig gravferd. Seremonilederen er utøver av en profesjonell rolle. Overfor de pårørende skal seremonileder være en trygg medhjelper som løser en oppgave de ikke kan, eller vil, klare selv. Det er seremonileders jobb å ha et helhetsblikk på seremonien. En viktig del av dette er å ta de pårørendes, og i noen tilfeller også den avdødes, ønsker for seremonien på alvor. Samtidig skal seremonileder stole på sin egen profesjonalitet og tørre å veilede de pårørende når de kommer med ønsker som vi ser kan gå på bekostning av seremoniens høytid eller egenart.

Hvordan oppleves dette

Å være seremonileder i humanistisk gravferd er et ærefullt og viktig verv. De som velges ut til dette vervet stiller opp for mennesker i sorg og må være i stand til å stå i denne sorgen.

Til gjengjeld er det et svært givende verv. Det er ikke mange ting man kan drive med på fritiden som er så viktig som å hjelpe mennesker videre i sorg. Seremonilederen i Human-Etisk Forbund opplever det som et veldig meningsfullt verv å ha. I en undersøkelse vi gjennomførte i 2021 svarte 54 prosent at de er «svært tilfreds» med vervet som seremonileder. Av de resterende er 36 prosent «tilfreds». Seremonilederne ble spurt om hva de opplevde som mest positivt med vervet og kunne svare i fritekst. Her viste svarene at seremoniledernes motivasjon er sterkt knyttet opp mot den personlige opplevelsen av vervet. Betydningen av møtet med de pårørende og takknemligheten disse viser når oppdraget er gjennomført trekkes frem blant flere av respondentene. I tillegg legger mange vekt på at vervet er en unikt meningsfull oppgave. Et viktig aspekt er å bidra til praktisk livssynsfrihet – altså å være med på å sikre at alle har tilgang til humanistiske seremonier.

Avslutning

Behovene som våre seremonier skal dekke er i kontinuerlig endring. Gravferd er kanskje en mer tradisjonstung seremoni, men også her må vi være var på endringer i pårørendes ønsker og behov. Det stiller krav, både til oss som livssynssamfunn og til den enkelte seremonileder. Det er blant en av Human-Etisk Forbunds oppgaver som livssynssamfunn å være med og opprettholde seremonienes rolle i det norske samfunnet, og slik være en del av samfunnslimet. Det gjør vi hver dag i møtet med de pårørende og deres behov.

*Øystein Buer
sykehusprest ved Rikshospitalet
Prestetjenesten OUS
oeybue@ous-hf.no*

21

*Ole Andreas Holen
sykehusprest Aker, Prestetjenesten OUS
olanho@ous-hf.no*

Minnemarkering for personale som opplever sorg når barn dør i avdelingen

*Det håp du bærer skal gi deg styrke,
den tro du har skal bære deg,
og det du holder som hellig i ditt liv,
skal verne deg.*

Sorgen over å ha mistet et barn er spesielt tungt for foreldre og søsken. Det handler både om relasjonen som er skapt, men også om forventningen og forestillingen om livet som en skulle dele i fremtiden. Et barns dødsfall kan komme brått og uventet, det kan oppleves som urettferdig og meningsløst. I sykehusets barneavdelinger kommer helsepersonalet tett på de pårørende og ofte barnet selv. En debrief i avdelingen etter et barns dødsfall, vil ikke alltid være dekkende for personalets behov for å uttrykke egen sorg over andres barn. Denne artikkelen begrenser seg til personalet og deres behov for å sørge. Hvordan kan et eget ritual med personalet som målgruppe bli til en minnestund som rommer deres egen sorg, og som oppleves som inkluderende for alle, uansett livssyn eller tro?

Prestetjenesten ved Rikshospitalet, ved Oslo universitetssykehus (OUS), ble kontaktet av personalet ved de barnemedisinske avdelingene på sykehuset, for å undersøke muligheten til å lage et slikt sorgritual. Målgruppen var ansatte som opplever at barn som de behandler eller har behandlet, dør i ung alder.

Sykehusets politikk er at ansatte må bruke egen fritid til å delta i gravferder, og dermed er bearbeiding av sorg ikke enkelt å få til på en systematisk måte. De som arbeider med barn i en klinisk sammenheng kommer nær barnet og de pårørende. Dermed oppstår det et legitimt behov for å synliggjøre sorgen som de ansatte opplever i avdelingen.

Da personalet henvendte seg til prestedtjenesten ble spørsmålet: Kan vi få dette til å bli et ritual som kan møte behovet? Hva skal innholdet være? Hvordan formulere et inkluderende og meningsbærende språk? Hva slags rom passer? Når, hvor lenge, og hvor ofte skal minnesamlingen holdes?

I samtaler med avdelingen presenterte sykehusprestene et ritual som forsøkte å inkludere ulike livssyn. Det innebar et bevisst språk som både var allment og tydelig på hva sorg er. Samtidig som det åpner for tro og tolkninger, som også har transcendens i seg. *Transcendens* kan her defineres som erfaringer som overskrider det rent materielle (Mjaaland, M.,2019).

Hvordan skulle ritualet i minnestunden se ut? Minnestunden ble lagt til sykehusets kapell og ble gjennomført av sykehusprestene med de ansatte frivillig til stede. Konteksten var kjent, men et nytt ritual krever nye ord og en struktur med begrunnede valg. Vi la vekt på ritualets terapeutiske funksjon som bearbeiding av sorg, og mulighet til å avslutte og lukke. I det følgende har vi tatt for oss inngangsordene og ritualets ulike deler, med referanser til forskning på sorgritualer (Sas & Coman, 2016).

Inngangsord (del 1)

Det å bli bevisste på sorgen vi kjenner på og uttrykke den sammen, er det vi ønsker å gjøre her i dag. Når barn eller voksne man kjenner og vet om, fra arbeidet med å helbrede kritisk sykdom dør, så påvirker det oss. Da trenger vi en ramme rundt sorgen. Vi trenger et rom for ettertanke, et språk som trøster og noen handlinger som skaper nærhet til tapet. Kanskje vil vi med det forsone oss noe mer med det sorgfulle, slik at vi kan gå videre og hjelpe flere som trenger vår omsorg.

I disse inngangsortene defineres hensikten med minnestunden, der vi møter forventninger til hva vi skal gjøre sammen, og definerer oss som gruppe. Det nye ritualet ble til i en skapende prosess. Det kreative arbeide med minnestunden fikk en teoretisk innramming, en analyse som kunne definere ritualets terapeutiske og transcendentale funksjon, bygd på fire engelskspråklige begrep: *structure, socialities, uniqueness and sacred symbolism* (Sas & Coman, 2016). *Structure* betyr her at ritualet har en tidsavgrensning og et planlagt innhold. Tidsavgrensningen gir en ramme som betyr at all sorg en måtte ha, ikke får plass, og dermed må den sørgende avgrense noe av det overveldende i sorgen. Den rituelle strukturen kan gi opplevelse av kontroll over noe i det kaotiske og ukontrollerbare. *Sacred symbolism* betyr her at en har symbolske objekter eller handlinger i ritualet, som bidrar til at ritualet gir et annet innhold enn det dagligdage vil gi. Vi skaper et rom og en situasjon der en utfører handlinger, der vi både individuelt og kollektivt knytter oss til elementer av mening. Disse elementene kan peke utover seg selv mot det en holder som hellig, og/eller definere verdier en knytter seg til i sorgen. *Socialities* betyr her at vi inkluderer andre personer i ritualet. Andre trygge personer får overvære sorgen som ellers kunne blitt i et privat og lukket rom. Dette gir sosial støtte og hindrer isolasjon for den sørgende. *Uniqueness* betyr her at ritualet er designet for å møte deltakernes spesifikke behov. Ritualet formes i samarbeid med den/de sørgende og knytter seg til de sørgendes fortellinger eller situasjonsforståelse. Det å inkludere i ritualet, det de sørgende holder som hellig eller verdier de knytter seg til, har betydning her.

En vellykket sorgterapi (Kübler-Ross, 2005) defineres som en aksept av at avdøde («the loved one») er fysisk borte, for å sikre en mulig tilegnelse og mestring av tapet. I vår kontekst er dette barn som helsepersonellet har knyttet seg til i forbindelse med arbeidet på avdelingen. I minnestunden finner vi igjen eksempler på de fire begrepene som vi bygger analysen vår på: *structure, socialities, uniqueness og sacred symbolism*.

Inngangsort fra minnestunden (del 2)

Vi er i en sykehuskirke og i dette rommet klager mange sin nød og ber sine dypeste bønner. Her er vi som de individer vi er, med det livssyn og den tro vi måtte ha. Derfor velger vi et språk som inkluderer mange. Både de som ikke tror i religiøs forstand og de som har en religiøs tro. For at de kan kjenne seg igjen i deler av ritualet.

Her kommer det klart til uttrykk at ritualet er designet for deltakernes behov, *uniqueness*. Vi individualiserer, slik at dette er for den enkelte, og vi åpner for forskjelligheten mellom de som deltar i minnemarkeringen. Vi knytter oss til det hellige rommet, *sacred symbolism*, og vi åpner for hellighet definert teistisk og ikke-teistisk. Det inkluderende språket gir rom for et fellesskap; *socialities*, I denne delen av ritualet gjenkjenner vi begrepene: *sacred symbolism, socialities, uniqueness, structure*.

Videre i inngangsortene;

Alle har vi et livssyn som vi bruker i det å forstå og romme kriser og død. Men vi er forskjellige. Du er den du er med din tro og ditt livssyn. Jeg er den jeg er med min tro og mitt livssyn. Alle trenger vi arbeide med oss selv i det å romme egen og andres dødelighet ut fra den en er.

Inngangsortenes siste del understreker fellesskapet. Språkbruken her vil inkludere alle som er til stede, ved både å generalisere, individualisere og akseptere ulikhet. Vi individualiserer og definerer en sammensatt gruppe. Dette er: *uniqueness, sacred symbolism, socialities*.

Musikalsk/Poetisk innslag

«Det er så skjørt dette livet»

«Gje meg handa di ven»

«Sorgen og gleden de vandrer til hope»

Vi gir på denne måten språk og tone til sorg. Dette er *sacred symbolism*. Vi skaper et rom og en situasjon der en utfører handlinger, der vi både individuelt og kollektivt knytter oss til elementer av mening.

Navnelesning

Introdusere navnelesning. Lese navnene på de barna som er døde.

Kort stillhet. (lystenning for hvert barn)

Dette er et element tilpasset denne samlingen. Det konkretiserer de barna som har gått bort, ved å lese deres navn. Stillhet fremstår her som en bevisst handling. Dette kan være: *uniqueness* og *sacred symbolism*.

Vi skriver noen linjer og setninger om egen sorg

Vi overgir den klage og smerte vi ennå ikke kjenner tar slutt og vi overgir vår sorg til det håp vi bærer på for fremtiden i den tro eller med det livssyn som bærer oss og gir oss styrke.

(lappene samles inn i en krukke, og makuleres etter minnestunden)

Skrivingen er en handling som konkretiserer og individualiserer uttrykket. Det er innenfor en gruppe som sørger. Dette kan være *sacred symbolism, socialities*.

Ett minutt stillhet

Dette er en bevisst handling og kan være *sacred symbolism*. Personlig stillhet gir også rom for *Uniqueness*.

Musikalsk/Poetisk innslag

«Det er så skjørt dette livet»

«Gje meg handa di ven»

Her setter vi ord og tone til *følelsene*, på noe som er relasjonelt og emosjonelt, knyttet til sorg. Sang og musikk er emosjonelle uttrykk for og i fellesskapet, samtidig kan dette være et uttrykk for *sacred symbolism*, ved den mening vi legger i tekstene eller i det ikke-materielle som musikken uttrykker.

Lystenning

Enkeltvis

Dette er en individualisering av sorg for den enkelte, man utfører en handling samtidig med de andre. På den måten kan dette være *sacred symbolism* og *socialities*.

Avslutningsord

Det håp du bærer skal gi deg styrke, den tro du har skal bære deg og det du holder som hellig i ditt liv skal verne deg.

Dette kan være uttrykk for *sacred symbolism* og *structure*. Det er et verbalt håpsuttrykk som både gir individet plass og åpner begreper som kan romme troen som den enkelte har, både hellighet dennesidig og transcendens. Det avslutter og lukker samlingen.

Avslutningsvis

Minnemarkering for personale som opplever sorg når barn dør i avdelingen, er blitt et ritual skapt i samarbeid med personalet. Med vår erfaring og kunnskap som sykehusprester, har vi fått til en minnestund for de ansatte. Ritualet ivaretar den sorgen de bærer på etter å ha mistet barn de har hatt profesjonell omsorg for. Minnestunden er ikke en godkjent forordning eller liturgi, men det er et dynamisk og prosessuelt ritual. Det er likevel blitt et strukturelt og gjenkjennelig ritual fra gang til gang. Tilbakemeldingene fra avdelingen har vært gode, det vises først og fremst ved at minnestunden gjentas hver tredje måned, der navnene på de barna som har dødd siden sist, blir lest opp og minnet. De grunnleggende elementene som vi har bygd ritualet rundt, fungerer i en sorgprosess. Begrunnelsen for ritualets struktur og funksjon som sorgbearbeiding er identifisert i de fire begrepene *structure*, *socialities*, *uniqueness* and *sacred symbolism* (Sas & Coman, 2016). På det beste, kan minnestundene bidra til en fornyelse og rekreasjon, i en sorgfase helsepersonellet blir berørt av i det daglige arbeidet med syke og døende barn (Danbolt, 2016).

Litteratur

Danbolt, Lars Johan (2016). *Den underlige uka. De sørgende og begravelsesriten*. Verbum 2016.

David Kessler and Kübler-Ross (2005). *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief through the Five Stages of Loss*. Red. David Kessler and Elisabeth Kubler-Ross; Scribner, 2005; ISBNN 0743266285.

Mjaaland, M. T. (2019). *Nevroner og transcendens: Livsvitenskapens utfordringer til filosofi og teologi*. I Kirke og kultur, 124(2), s. 139–161. doi:10.18261/issn.1504-3002-2019-02-04.

Sas, C., & Coman, A. (2016). *Designing personal grief rituals: An Analysis of Symbolic Objects and Actions*. I Death Studies, 40(9), s. 558-569. doi:10.1080/07481187.2016.1188868.

Tekstgjennomganger

3. søndag i adventstiden

17. desember 2023

Jes 40,1–5 Trøst mitt folk og rydd vei
Jak 5,7–8 Vær tålmodige til Herren kommer
Luk 3,7–18 Frukt som svarer til omvendelsen

Vi blir møtt med en innholdsrik tekst denne søndagen. Slike tekster er for meg de mest utfordrende å preke over. Ikke fordi det er en *vanskelig tekst* som det ofte blir kalt, men fordi det er så mange dører man må lukke. I denne tekstgjennomgangen skal jeg gjøre det motsatte, jeg vil slå åpen flere dører og så kan den enkelte leser velge hvilke de ønsker å gå gjennom.

Bakgrunn

Evangelieteksten handler om Døperen Johannes som forkynner omvendelsesdåpen. Rett før vår perikope siterer Lukas søndagens GT-tekst (Jes 40,3ff). Jesaja-teksten er sentral: den finner sted i ødemarken, og det er muligens nettopp derfor Døperen Johannes befinner seg i ødemarken, i nærheten av Jordan. Johannes forkynner til folket, han taler strengt til dem, og døper dem. Derimot er det viktigste Johannes gjør å peke på Han som kommer etter, som er sterkere enn ham. Johannes rydder Herrens vei i ørkenen, han baner vei for Gud, og oppfyller dermed Jesajas profeti.

Den brede veien

Hvis det er dåp i gudstjenesten, og man ikke ønsker å skjelle ut dåpsfolka med kreative navn som «ormeyngel»—eller «slangebarn,» «hoggormavkom» ... kjært barn har mange navn!—kan dette være en passende anledning til å preke om dåpens rike

gaver. Teksten kan stå som forløperen til den dåp Johannes selv peker på, nemlig den dåp Jesus delte med oss, den dåp som «dere var vitner til i dag.» Herfra kan veien ta mange vendinger, men én mulighet er å bruke epistelteksten til å brette ut dåpens langvarige gaver og eskatologiske rekkevidde. Hvor langt man går inn i det som er hinsides kan justeres etter dagshumøret.

Den smale veien

Det skjer et teologisk paradigmeskifte i Johannes tale til folket når han undergraver deres status ved «å ha Abraham til far.» Merk kontrasten til å ha en orm som far, selv om gresken skiller mellom τέκνov (barn) for Abraham og γέvvνημα (avkom) for ormen. For Gud kan lage flere barn som har Abraham til far, kun fra noen steiner. Dette store poenget åpner døren inn til Paulus som hedningenes apostel, hvor deres tro—ikke etnisitet—er grunnen til slektskap med Abraham.

Her er det kort vei til Confessio Augustana artikkel IV, hvor troen er betingelsen for rettferdiggjørelse, ikke gjerninger. Likeså er det vanskelig å ikke høre hvor konkret Johannes er i hans oppfordring til gode gjerninger. Dette spennet blir forløst i CA artikkel VI, hvor det fastslås at troen riktignok skal bære gode frukter samtidig som man skal gjøre gode gjerninger, men ikke for å bli rettferdiggjort eller frelst, men kun fordi «Gud vil det.» En litt mer fordøyelig form er at man gjør gode gjerninger i takknemlighet til den kjærlige Gud som har regnet oss som rettferdige.

Den grønne veien

Bibelen har ofte et ambivalent forhold til naturen og det skapte ikke-menneskelige. For Johannes er dyreunger skjellsord, og ubrukelige agn skal brennes. «En røst roper» i Jesaja-teksten, at både ørkenen og ødemarken skal ryddes og jevnes. Videre skal hver dal heves, fjellene skal senkes, og alt skal bli til flat mark. Antagelig var makt til å gjøre noe slikt forbeholdt Gud, men i våre dager er det hverdagskost å forbruke fjell og ta i bruk ødemarken til noe mer fornuftig.

Disse eksemplene står i kontrast til andre tekster som fremmer et mer positivt, kjærlig naturbilde. Jesus oppfordrer til å lære av

naturen, både av dyrelivet og plantelivet (Matt 6,26.28), salmisten fastslår at *alle* skapninger skal prise Herren (Sal 145,10), Paulus lar *alt* det skapte sukke samstemt (Rom 8,22), og ikke minst skal Gud selv ha sett på sitt skaperverk og erklært det for *svært godt* (1 Mos 1,31).

Selv om Johannessine konkrete eksempler på hva gode frukter er, er orientert rundt mellommenneskelige handlinger, bør det ikke være kontroversielt å utvide horisonten til å inkludere resten av skaperverket i de gode frukters økonomi. Å ødelegge det Gud anser som *svært godt*, kan neppe være annet enn å bære dårlig frukt. Å fremme skaperverkets egenverdi, i kraft av å være skapt av Gud og ansett som godt—ikke som et instrument for å fremme det vi feilaktig tror er godt—må være vår tids gode frukter. Vi er som tollerne og soldatene i teksten, som krever mer av naturen enn det vi har rett til og behov for.

Det kan være frustrerende å skulle bære god frukt i vår tid, ettersom alt er så sammensatt. Gode handlinger kan ha uante dårlige konsekvenser andre steder i verden. Det er lett å skylde på systemet og bli handlingslammet. Her kan en tilbakevending til dydsetikken være en frisk bris. Hvis man vil unngå konkrete eksempler (og veldig fort bli politisk), kan det være mer inkluderende å heller fremsnakke sentrale dyder som måtehold, mot, og rettferdighet. Det er for så vidt i disse baner Josefus tolket Døperen Johannes, nemlig som en vis mann som lærte jødene om dyder, dog helt uten referanser til hvem Johannes pekte på. Gjennom dyder kan man oppfordre til å bære gode frukter, og aller helst aktualisere at dette gjelder for vanlige liv, i vanlige hverdager.

Dette poenget er kanskje spesielt relevant i en måned som desember, hvor matsvinn og overforbruk med fokus på (materielle) gaver er på sitt høyeste. Selv om budskapet ikke er oppmuntrende og fyller en med julestemning, er det stadig viktig å bli påminnet at endring og omvendelse kreves for å møte vår tids utfordringer med hellig handling.

Salmeforslag i liturgisk rekkefølge

25 – Tenn lys

720 – Alt som lever, alt som trues

899 – Jeg tror på jordens forvandling

679 – Vi rekker våre hender frem

24 – Velsigna du dag over fjordan

Julaften

søndag 24. desember 2023

Jes 9,1a.2.6–7 Fredsfyrsten

1 Joh 1,1–4 Livets ord

Luk 2,1–20 Jesus blir født

Advent går mot slutten. Barnehager og skoler har fått sine vandringer og gudstjenester. Snart ringes jula inn. Hvor er prest og menighet med kropp og sjel 24. desember? Ofte planlegger vi med barn som målgruppe. Min påstand er at vi når barna best gjennom de voksne. Og i enhver voksen bor det fortsatt et barn. Kan vi ennå kjenne forventningen og gleden, eller i det minste huske hvordan det var? Før prekenen blir uttalt kommuniserer rommet. Hva hører vi? Hvordan tar vi imot? Er alt kjent, og derfor kjedelig? Eller er alt kjent, og nettopp derfor noe vi er glade i?

Som kirke er vi heldigvis ferdige med å snakke ned tradisjon og vaner. Hver julaften er en mulighet til å skape nye minner, vevd inn i tradisjonens lange linjer. Så enkelt og stille, så konkret som overhodet mulig, og alltid verdig og vakkert, skal evangeliet tale. Gudstjenesten utfordrer oss til å la sjela hvile i det som faktisk er, både det vi gleder oss over og det som ikke ble slik vi hadde tenkt. Midt i vårt vinterland finnes det en tørst: tørsten etter å kjenne at jeg er godtatt og elsket. Predikanten skal «servere» evangeliet: Gud elsker deg! Jesus er det språket Gud bruker for å fortelle oss at vi er elsket.

I ti år hadde jeg gleden av å jobbe sammen med en frivillig som var dramapedagog, Karin Brunvathne Bjerkestrand. Det viktigste hun formidlet var at vi kan stole på handlingen og gjenstandene. Ikke snakk i hjel det som kan oppleves! Der det står «drama» skal predikanten tie.

Jeg deler en prekenkisse med element fra samarbeidet med dramalæreren. Prekenen kan involvere medarbeidere: helst ikke for små, gjerne konfirmanter. Det tar tid og skal være så gjennomarbeidet at når dagen kommer, er vi trygge og til stede i det vi gjør sammen. Hvis rommet er stort eller søylene tjukke, trenger vi flere medarbeidere. De kan vise det samme på flere stasjoner i rommet eller i midtgangen, parallelt. Jeg skriver «kan involvere,» fordi begge skissene også kan gi konkretiseringer som forkynneren bærer alene. Samarbeid med kirkemusikeren er en stor fordel.

Prekenkisse

En synlig krybbe med halm, men uten dukke, står i koråpningen.

Avis(-er), gjerne låne *The Times* på biblioteket for å ha en imponerende stor avis og for å unngå å reklamere.

Orgel: Militante takter

Drama: Avisleser(-ene) rasler høylytt med avisa og åpner den. Linjer og brokker av triste nyheter blir lest høyt, enten av presten eller medarbeider(-ene).

Predikant: Den kristne tro inviterer ikke til å pynte på virkeligheten. Gud kom til vår verden, og det var ikke husrom noe sted. Gud tåler alt. [Her kan predikanten hente fram det som er med på å gjøre livet vanskelig nå, men ikke et for langt avsnitt.] Dessverre er det alltid lettere å beskrive mørket enn lyset: det vonde blir ofte skildret mer troverdig enn det gode.

Julegaver

Predikant: Tradisjonen med å feire julegudstjeneste er en slags «trass.» Vi vil ikke gi opp håpet. Denne verden er noe mer enn mørke nyheter.

Orgel: Dempet *Jeg er så glad hver julekveld*, nok til at den blir gjenkjent.

Drama: Gaveprosesjon der hver store pakke bæres høyt hevet, gjerne med dansetrinn, og aktørene stiller seg opp der de er synlige.

Predikant: Julegavene er symboler. Visst kan vi sukke over sløsing og synes synd på unger som får mer leker enn de orker å bruke, men likevel: gavene er også symbol på godhet. Vi vil noe godt for andre. Og det er vakkert, meget vakkert. Bibelen lærer oss at mennesker er skapt i Guds bilde. Vår gavmildhet speiler Gud.

Drama: Senke gavene og stå nøytralt, men synlig.

Predikant: Er det sant at det er bedre å gi, enn å få? Gjentatte ganger har jeg sett at når barn får velge i haugen hvilken pakke som skal åpnes først, da velger de den de selv vil gi bort. Glasset med gullstjerner klistret på og to pepperkaker oppi, det som de har laget i barnehagen og vil gi til farfar. Gleden over å gi, forteller om menneskets storhet. Løft blikket, se hvor høyt det er til taket! Tenk at hver av oss har uante muligheter til å vise godhet, se for deg at rommet fylles helt til taket av godhet. Det er en verden rundt oss som kan ta imot.

Orgel: Fortsatt dempet: *Jeg er så glad hver julekveld*

Drama: Gå fram med gavene høyt løftet, og legg dem ved alteret.

Hvitt tøy

Predikant: Julegudstjeneste er som ei dør på gløtt inn til noe som er større og lysere og mer hellig enn hverdagspråket har ord for.

Drama: Gå med et langt, hvitt tøy bølgende over hodene.

Preken: Vent til de slutter å gå, våg å være stille, eventuelt legg fingeren over munnen for å signalisere hysj, legge hånden bak øret for å vise at du lytter.

«Med ett var gjeterne omgitt av en himmelsk hærs-kare.» Engler er budbærere, de kommuniserer. Slik som et kirkerom kommuniserer med oss, eller på samme måte som en tradisjonell julegudstjeneste ennå har noe å si. Alt er ikke utvendig. Noe er alltid dypere, noe er alltid større enn oss.

Orgel: *Et barn er født i Betlehem* spilles dempet.

Drama: Det lange hvite tøyet brettes til tonene av *Et barn er født* og illuderer fødselen, det brettes om og om igjen, til slutt blir tøyet en bylt som kunne vært den nyfødte. Bylten går fra arm til arm, hvis det er flere medvirkende, og hver person tar imot med ømhet, kanskje et kyss?

Preken: Du er født. Du har fått livet i gave. Du kan fylle livet med mening. Du betyr noe for andre. Livet er hellig.

Drama: Legge «bylten» i krybben.

Orgel: Orgelbrus? Halleluja? Lovsang?

Prekenavslutning: Lille gloria.

Salmevalg

Syng mange salmer, og ikke vær redd for de mest kjente!

Hvis du har kor eller forsangere kan du introdusere H.C.

Andersens julesalme N13-45:

*Hver sorgfull sjel bli frisk og glad, kast av din tunge smerte,
et barn er født i Davids stad til trøst for hvert et hjerte,
til barnet vil vi stige inn og selv bli barn i sjel og sinn.
Halleluja, halleluja, barn Jesus!*

Juledag

mandag 25. desember 2023

Ordsp 8,1–2.22–31 Visdommen og bygningsmannen
Hebr 1,1–6 Utstrålingen av Guds herlighet
Joh 1,1–14 Ordet ble menneske

Teksten Joh 1,1–14

¹I begynnelsen var Ordet.

Ordet var hos Gud,
og Ordet var Gud.

²Han var i begynnelsen hos Gud.

³Alt er blitt til ved ham,
uten ham er ikke noe blitt til.

Det som ble til

⁴i ham, var liv,
og livet var menneskenes lys.

⁵Lyset skinner i mørket,
og mørket har ikke overvunnet det.

⁶Et menneske sto fram, utsendt av Gud. Navnet hans var Johannes. ⁷Han kom for å vitne. Han skulle vitne om lyset, så alle skulle komme til tro ved ham. ⁸Selv var han ikke lyset, men han skulle vitne om lyset.

⁹Det sanne lys,
som lyser for hvert menneske,
kom nå til verden.

- ¹⁰ Han var i verden,
og verden er blitt til ved ham,
men verden kjente ham ikke.
- ¹¹ Han kom til sitt eget,
og hans egne tok ikke imot ham.
- ¹² Men alle som tok imot ham,
dem ga han rett til å bli Guds barn,
de som tror på hans navn.
- ¹³ De er ikke født av kjøtt og blod,
ikke av menneskers vilje
og ikke av manns vilje, men av Gud.
- ¹⁴ Og Ordet ble menneske
og tok bolig iblant oss,
og vi så hans herlighet,
en herlighet som den enbårne Sønn
har fra sin Far,
full av nåde og sannhet.

Tekstens kontekst

Dette er teksten, satt på spissen, over alle tekster. Den er enorm. Spennvidden er så stor, at den ikke bare knaker i sammenføyningene ...

At et menneske er Ordet, er Gud i aksjon. Det samme Ordet var der i begynnelsen og er der nå. «Kosmos» vant, og «kaos» vil aldri vinne for godt. Forbindelsen er mulig, ja den påstås å være der. Han *var* Ordet, og *er* Ordet blant mennesker. Veien til erkjennelse og forbindelse er hans velgjerninger, som Melanchton sier det i *Loci* (1521):

Hoc est, Christum cognoscere, beneficia eius cognoscere.

Et nøkkelpbegrep her, og ellers i Johannesevangeliet, er *liv* (ζωή, 1,4; 20,31). Begrepet fyller noe av den samme funksjon som Guds rike har i de tre andre evangeliene. Det står om Guds umiddelbare nærhet i det Jesus er, gjør, og formidler.

Vi er ved tidenes begynnelse, nesten som i Første Mosebok kapittel 1, i hvertfall i en tekst inspirert av Bibelens første strofer og akkorder (Filtvedt, Jesus som skaperordet, TT 4/2013, s. 416 ff.). Der, som her, hviler ikke blikket på slik det var før tiden (altså det metafysiske). Zoomingen er snarere målrettet og presis. Gud skapte ved sitt ord. Ordet kom så til jorden, og Jesus var Ordet som «Guds rike midt iblant dere» (Luk 17,21).

Visdommen er en annen akkord (Ordspr 8,22–31). Den er Herrens første verk (8,22) og tett koblet til Gud. Visdommen er byggmesteren. Jesus leses også i dette lys. Han er tett ved, ja ett med Faderen (Joh 10,30). Alt er blitt til ved ham. På samme tid forstyrrer mørket. Det er ikke så lett å se mening og sammenheng. Mye går i stykker, men mørket skal ikke seire.

Tredje akkord er templet. Det er Guds bolig (1 Kong 8,16; 9,3). Gud er der vendt mot menneskene, klar til forsoning og fellesskap (Hieke, Leviticus, 2014:1152). Det som skiller fra Gud fjernes, og kommunikasjonen reetableres mellom den ofrende og Gud (Hieke, Writing, 2019:72).

«Ordet ... tok bolig iblant oss,» (Joh 1,14). Jesus er (som) tempelet. Han tilgir synd og fjerner det som ødelegger fellesskapet med Gud. Han er Guds nærvær ... som nåde og sannhet (Joh 1,14).

«Tekstgjennomgang» i prekenform

En utrolig tekst!

Et kikkhol inn i en mektig og erklært meningsfull verden.

Inn til opphavet og begynnelsen.

Der er det ikke kaos, men samspill – mellom Gud og Logos/Ordet, et jeg nær Gud Fader.

Der trekker de seg ikke tilbake og blir i sin egen verden.

Ordet trådte fram.

Det skapte, ordnet og ga liv.

Et liv som rommer lyset ... orienteringen og framtida.

Da dette ble skrevet, ristet ikke den lærde fra det gamle Hellas på hodet av denne skildring. De hadde lignende tanker.

Logos og fornuften var sammenhengen og meningen i tilværelsen. Verden kunne se kaotisk ut, men i lys av fornuften som så dypere og lengre var det kosmos og orden.

Mørket og det onde forsvant når fornuftens lys fikk sette ting i rette perspektiv.

Den lærde fra de filosofiske skoler i Athen og Aleksandria kunne altså henge med i de første versene av prologen i Johannesevangeliet.

Det samme kunne nok også jøden som kjente sin Bibel og levde tett opp til de gamle fortellinger og Guds konkrete veiledninger for slik en skulle leve.

Han viste om Ordet i Det gamle testamente, om Ordet i skapelsesberetningen.

Gud sa – og Ordet skapte!

Det ble lys—og etter hvert himmel, hav og jord—og mangfoldet av liv på jorda.

Han visste nok også om Salomos ordspråk og

«Jeg, visdommen, var byggmester hos ham (Gud). Jeg var til glede for ham dag etter dag og lekte stadig for hans ansikt.»

(8,30f)

Dette Ordet nær Gud og fra Gud var handling (bygging), mening (et byggverk) og framtid (trygghet og lek).

Lys og mørke

Mange hang altså med i disse første versene i prologen.

Men så begynner forfatteren å snakke om mørket.

Ordet, som lys, var og er ikke alene i verden.

Mørket var og er der.

Det kjempet og kjemper mot livet og lyset som Ordet skapte og skaper.

På dette punkt i teksten begynner grekeren å rynke på nesa.

Lyset i denne teksten var ikke fornuftens lys som alle egentlig hadde om de skjerpet seg.

Johannes dreier oppmerksomheten 180 grader fra der oppe og langt der inne, fra den store fornuftens lys som kaster lys nedover til menneskets verden.

Den dreies i retning ett menneske av kjøtt og blod, identifiserbar som Marias sønn med flere søsken.

Dette mennesket er lyset, livet og Ordet.

«Det er komplett umulig,» kommenterer grekeren.

De to verdener (den evige og der oppe og den foranderlige og her nede) er rett og slett inkompatible.

Gud kan ikke bli menneske! Han kan ikke ta bolig midt iblant oss!

Også jøden har problemer, ikke så mye med at Guds sendebud, som erkeengelen Mikael, ble sendt på store oppdrag.

Men engelen var aldri Gud og kunne heller aldri bli et menneske.

Han var en del av verden der oppe – og den er annerledes enn den verden mennesket er i og slik mennesket er og lever.

I tillegg så er Johannes klar på at verden tok ikke imot han som ordet og lyset.

Ikke en gang hans egne brydde seg om han!

Midt i verden

Hva er det Johannes holder på med?

Filosofen rister oppgitt på hodet, den lærde jøden følger opp og snur seg bort.

Også naboen i Nasaret ville ikke ha noe med dette å gjøre.

I tråd med disse reaksjoner, må også jeg spørre, er det noen mening og litt fornuft i det du tegner og proklamerer Johannes?

Ja, svarer Johannes og fortsetter,

«det er på mange måter riktig det du kommer med og jeg ville fulgt deg, ristet på hodet og gått min vei – om jeg ikke fulgte hånda som vinket og stemmen til dette mennesket.

Jeg ble med inn i en verden og et liv der det åpner seg nye dører og tennes små flammer som fordriver mye, langt fra alt, mørke.

Vi var på vei over Gennesaretsjøen. Så kom vindkastene fra Golan. Det knaket i båten og bølgene holdt på å knuse den.

Da reiste han seg, holdt seg i baugen mens han rolig rakte fram hånda ... og vi hørte: «Bli stille!»

Ikke lenge etter satt vi i båten og hørte bølgene leke mot båtsiden.

Der og da skimtet jeg at denne mannen hadde ordet fra Gud ...
og jeg foldet mine hender og sa:
«Takk Gud for liv og trygghet – midt i mørket!»

Neste situasjon jeg, Johannes, vil ta deg med inn i er helt
annerledes, men merkelig nok mye sterkere. Det var på en av våre
turer til Jerusalem. Fra et gårdsrom ikke langt fra tempelplassen
hørte vi rop og skrik. Vi gikk forsiktig inn.

Noen meldte: «Hun der framme er grepet i hor!»

Da trådte han fra Nasaret fram og stilte seg ved siden av den
bøyde og hikstende kvinnekroppen.

«Den som ikke har syndet, kan kaste den første steinen på
henne,» sa han klart og rolig.

Det endte med at den ene etter den andre snudde seg og gikk. Vi
var der til slutt alene sammen med kvinnen – som litt etter litt
løftet hodet og noen illrøde øyne så opp på han. Da kom ordene
som omskapte kvinnen.

«Heller ikke jeg fordømmer deg!»

Tårene rant – og leppene samlet seg til forsiktige smil.

Der og da skimtet jeg at denne mannen er Guds kjærlighet og
nåde midt iblant oss.

Siste stopp er like ovenfor Kapernaum.

Der skråningen vider seg ut og det blir en liten scene.

Vi var der ofte. Jeg husker spesielt en gang. Den sitter dypt inn i
meg.

Jesus sto foran oss. Vi satt oppetter skråningen. Han bøyde hodet,
slet åpenbart med noe eller han tenkte så alt annet ble fjernt. Så
med ett så han opp, lot øynene gli fra den ene til den andre ...
til han hadde besøkte oss alle.

Der og da ante jeg at han og det han sa var Ordet og lyset!

Johannes slutter vår tekst slik:

«vi så hans herlighet,
en herlighet som den enbårne Sønn
har fra sin Far,
full av nåde og sannhet.»
Litt av denne herligheten var der

da han stilnet stormen på Gennesaretsjøen;
da kvinnen ble reist opp;
da han i skråningen over Kapernaum lærte oss veien til fellesskap.
Han sa:
Dra ut bjelken i eget øye!
Elsk dine fiender!
Frykt ikke!
Kilden til dette ga han i bønnen han lærte oss
og løftet han ga:
Jeg er med dere alle dager!

Amen!

Salmeforslag

- 40 – Å, kom nå med lovsang
- 27b – Et barn er født i Betlehem
- 28 – Jeg synger julekvad
- 34 – Ved krubba di der vil eg stå
- 39 – Høyr kor englar syng frå sky

Stefanusdagen / 2. juledag

tirsdag 26. desember 2023

Salme 86,11–17 Gi meg et udelt hjerte
Apg 6,8–15 Stefanus for Rådet
Matt 10,16–22 Som sauer blant ulver

Den falske anklagens kraft

I dagens tekst fra Apostlenes gjerninger leser vi om Stefanus, en mann som, ifølge teksten, var «full av nåde og kraft» og «gjorde under og store tegn blant folket.» Han var imidlertid ikke bare populær blant sine egne, for en del andre jøder fra diasporaen tålte ikke hans vitnesbyrd. De hisset opp folket, «grep ham og førte han foran Rådet,» hvor han ble urettmessig anklaget for å tale spottende ord mot templet og Moseloven.

Både tempelet og loven var helt sentrale institusjoner i det første århundrets jødedom, og å uttale seg i strid med disse var dermed noe av det verste man kunne gjøre. Loven omhandlet det mest grunnleggende i jødisk religionsutøvelse og kulturarv, og gjennom dette hele den jødiske identiteten. Å uttale seg i strid med loven innebar derfor både en utfordring av jødernes forståelse av seg selv som folk, og Guds autoritet som lovgiver (Keener 2013:1318).

Stefanus sine overbevisninger ble framstilt for folket som et angrep på jødisk tro og tradisjon, og derfor ble engasjementet stort og utfallet tragisk. Det er verdt å stoppe opp og merke seg at saken mot Stefanus markerer det første tilfellet hvor forfølgelse av Jesu følgere ble noe vanlige folk engasjerte seg i, ikke bare styresmaktene (Witherington 1998:252). Fiendtlige holdninger blant medborgere har helt siden denne tiden i mange tilfeller

utgjort en mye større fare for kristne enn lovbegrensninger eller myndighets-initiert forfølgelse. Som i historien om Stefanus, er det ikke uvanlig at spenninger mellom befolkningsgrupper ender med at mobben tar loven i egne hender.

Den usynlige forfølgelsen

Stefanus sin voldelige død gjorde ham til kirkens første martyr. Andre historier om forfølgelse av kristne som de fleste av oss er kjent med, følger et tilsvarende mønster: pågripelse, falske anklager, rettssak, fengsling, og i mange tilfeller henrettelse, enten gjennom lov og dom, eller gjennom regelrette drap.

Men ikke all forfølgelse er like synlig og dramatisk som dette. Hva med historiene vi ikke hører om? La meg fortelle om Alsana, ektefellen til en pastor fra et land i Sentral-Asia. Mannen hennes ble arrestert og holdt fengslet i to uker fordi han ledet en bibelgruppe. Mens han satt i fengsel, var Alsana svært urolig. Hennes største frykt var at han ville bli slått og ydmyket under avhør, fordi hun visste at slikt skjer i fengsler. Hun hadde det også vondt fordi hun ikke visste hva som kom til å skje med ham. Ville fengslingen være over etter to uker? Eller ville de holde ham lenger, kanskje til og med i årvis? Eller ville han havne blant dem som «forsvinner» og aldri kommer hjem? Hun var også redd for at mannens slektninger ville klandre henne, siden det var gjennom henne at mannen kom til å tro på Jesus.

Men hun kunne ikke tillate seg å være svak. Etter at mannen hennes ble arrestert, så folk på henne og lurte: ville hun gjøre det de hadde forkynt om troen? Som pastorens kone var det forventet at hun skulle besøke troende og oppmuntre dem, så hun måtte være sterk. Konene til dem som ble arrestert sammen med mannen, var også under hardt press, og hun måtte besøke og hjelpe dem. Etter to uker ble mannen løslatt, og han kunne fortsette tjenesten. Alsana måtte samle all sin styrke fordi mannen trengte hennes støtte. Men hun kom ikke til hektene selv om mannen var fri, hun ble snarere mer og mer deprimert. Alt presset ble for tungt. Hun kjente seg svak og hjelpeløs. Hun klarte ikke å ta vare på hverken seg selv, barna, eller hjemmet. Hun var desperat og fikk selvmordstanker.

Alsanas lidelse er ikke like dramatisk som mannens, men er det dermed sagt at den er mindre betydningsfull? Hun mottok i alle fall ikke samme støtte og beundring for sine oppofrelser som sin ektemann. Det meste av forfølgelsen som kvinner opplever på grunn av sin tro er usynlig, slik som i historien om Alsana. Det er flere grunner til dette. For det første er kvinners rolle i mange kulturer først og fremst begrenset til hjemmet, og de er generelt mindre aktive og synlige i offentligheten. Forfølgelsen skjer for en stor del bak lukkede dører. For det andre er det ofte, som i historien om Stefanus, vanlige folk som står bak religiøs forfølgelse av kvinner, ikke styresmaktene. Utøverne av forfølgelsen er ofte folk i kvinnes umiddelbare nærhet, slik som naboer eller til og med familiemedlemmer. For det tredje er seksuell vold i form av voldtekt, tvangsekteskap eller sexslaveri blant de mest utbredte metodene for å kontrollere kvinners tro og religionsutøvelse. Dette er overgrep som i de fleste kulturer er ekstremt skambelagt, og overgrepene blir derfor sterkt underrappertert.

Som for å legge stein til byrden, blir kvinner som har vært offer for seksuell vold ofte sett ned på og utstøtt av kirken sine på grunn av den høye verdien mange kulturer tillegger kvinners seksuelle renhet. Kvinners erfaringer med religiøs forfølgelse er derfor annerledes enn menns. En mann som blir drept for sin kristne tro vil hedres og æres som en martyr, mens en kvinne som blir undertrykt i sin egen landsby eller utsatt for seksuell vold, nesten aldri blir framhevet som en troens helt.

Sterk, men sårbar tro

Jesu ord i Matt 10,16 og de påfølgende versene, understreker sårbarheten til dem som er sendt i hans navn. Det er i disse versene at disiplenes hjelpeløshet i møte med fiendtlige omgivelser for alvor kommer fram. Det er denne sårbarheten som signaliseres med bildet av dem som «sauer blant ulver» (Kvalbein 1998:273). Dette bildet er kanskje spesielt relevant for kvinner som blir forfulgt for sin tro. De er ofte mer utsatt og sårbare enn menn fordi de blir forfulgt både for sin tro og for sitt kjønn.

I vers 21 blir disiplene advart om at de ikke bare skal møte farer utenfra, men også fra sin egen nærmeste familie: bror, far,

barn (Kvalbein 1998:275). Dette er kanskje et av aspektene i evangeliene det er vanskeligst å akseptere, at troen på Jesus kan medføre konflikt med ens næreste og kjæreste. Noen vil sikkert spørre om troen er verdt det, dersom den i ytterste konsekvens kan føre til fremmedgjøring fra ens egen familie. Samtidig er dette den høyst reelle virkeligheten for mange kvinner som konverterer til kristendommen. Det er oftest deres egen familie som vil straffe dem hardest og prøve å gjøre hva som helst for å få dem til å konvertere tilbake til sin gamle tro.

For ett år siden ble vi kjent med historien til Saodat. Hun kommer fra en muslimsk bakgrunn, men hadde konvertert til kristendommen. Ektemannen hennes ville ikke akseptere dette. Han hånte, kjeftet, truet, og satte opp hele familien for å drive henne tilbake til islam. Først med trusler og harde ord, men etterhvert også med slag. Hun var gravid med deres tredje barn, men det hjalp ikke. Utslitt og nedbrutt, pakket hun en koffert og reiste fra huset. Kvinnene i kirken tok imot henne. De ordnet et sted å bo, med mat og det hun trengte. Så kom tiden da hun skulle føde. Alt gikk bra, men dagen etter fødselen fant ektemannen veien til sykehuset. Han gav barnet et muslimsk navn og tok Saodat med seg hjem. Ingen kunne stoppe ham. Etter noen uker i hjemmet med den nyfødte, dro Saodat på gudstjeneste til vennene i menigheten. De pratet og ba sammen, og Saodat følte seg bedre. Ektemannen ble rasende da hun kom hjem igjen. Han tok fra henne mobilen og har holdt henne innesperret i hjemmet siden. Nå lever hun som trosfange i sitt eget hjem.

I likhet med Saodat, blir mange kvinnelige konvertitter utsatt for husarrest, tvangsektenskap eller voldtekt for å få dem til å konvertere tilbake – eller æresdrap dersom det ikke skjer. Familien kan også tvinge fram en skilsmisse, slik at den kvinnelige konvertitten står på bar bakke uten inntekt eller omsorgsrett.

Troens modige hverdagshelter

Man kan bli nedstemt av historiene til Alsana og Saodat, men forfølgelsens harde realiteter er heldigvis ikke hele historien. Kvinner er nemlig ikke bare ofre for forfølgelse, de spiller en viktig rolle i videreføringen og utbredelsen av den kristne

troen, selv under de vanskeligste omgivelser. Våre partnere fra undergrunnskirkene i Iran rapporterer at mer enn 60 % av husmenighetene der, ledes av kvinner. Selv i ekstremt undertrykkende regimer som Nord-Korea, er det flere kvinner enn menn som er villige til å ta den risikoen det er å ta på seg lederroller i undergrunnskirkene.

Kvinner er også flittige følgere av Jesu råd om å være «kloke som slanger og enfoldige som duer,» som vi finner i Matt 10,16. Kvinner har lært å holde seg «under radaren» til myndighetene fordi mange stater anser kvinners aktiviteter som mindre viktige og truende i etterretningssammenheng. Kvinner som lever i samfunn hvor trosfriheten er begrenset, har opparbeidet seg imponerende kunnskaper og ferdigheter med tanke på å utnytte det begrensede handlingsrommet de har. De har blitt mestre på å utnytte kvinners «usynlighet» til sin fordel, og er slik blant de mest effektive misjonærene som finnes der misjonsvirksomhet ellers ville vært vanskelig eller umulig å få til.

På dagen vi minnes livet og døden til den første kristne martyren, vil jeg oppfordre alle til å tenke på de mange kvinner og menn som vi ikke kjenner navnene til, som i det stille fortsetter å gjøre talløse oppofringer i troens navn. Kirkens overlevelse er mange steder i verden helt avhengig av deres utholdenhet, visdom, og trofaste besluttsomhet.

Kilder

Keener, Craig S. *Acts: An Exegetical Commentary*. Volume 2: 3:1–14:28, Baker Academic, 2013.

Kvalbein, Hans. *Fortolkning til Matteusevangeliet*. Bind 1. Luther Forlag, Oslo 1998.

Witherington, Ben III. *The Acts of the Apostles: A Socio-Rhetorical Commentary*. Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans/Carlisle, U.K.: Paternoster Press, 1998.

Historien om Alsana: <https://www.stefanus.no/aktuelt/damannen-ble-fengslet-for-sin-tro-satt-hun-alene-med-preset>

“Religious women as beacons of resistance in North Korea”
Korea Future Initiative report, 2021 <https://static1.squarespace.com/static/608ae0498089c163350e0ff5/t/61bboddc893e99366835fc45/1639648733323/>

Romjulssøndag

31. desember 2023

2 Mos 1,15–21 Jordmødrene fryktet Gud
Apg 7,17–22 Moses var full av kraft
Luk 2,36–38 Profeten Anna fortalte om barnet

Jeg går oppover kirkegulvet. Ved siden av meg går sønnen min på ni år. På den andre siden går datteren min på tre, med musefletter og rutete kjole. På armen bærer jeg min ti måneder gamle baby. Hun pludrer og kikker storøyd på menneskene og rommet hun er i. «Der er Jesus!» roper treåringen, og peker mot altertavlen. «Er det vin og kjeks i dag?» spør gutten. Det er ikke mange i kirken. De fleste er over 60 år. Vi setter oss. Babyen på armen kikker på det eldre ekteparet bak oss. De smiler, gjør øynene store og sier et stille hei med tydelig ansiktsuttrykk. I ansiktene deres er det nostalgi og gjenkjennelse.

En eldre dame ved siden av oss snakker til treåringen: «Har du så fin bamse du da?» Hun ser på treåringens kose-isbjørn. «Ja! Den heter Ekorn!» Den gamle ler. «Og så har du med deg en baby også?» «Ja, hun heter Lillesøster,» sier treåringen. Den gamle damen ser smilende på babyen. Hun strekker frem en rynkete hånd, gjør stemmen lys og sier «Hei!» Babyens ansikt stråler opp. Hun griper den gamles finger og ser henne inn i øynene. Et øyeblikk stopper tiden og de stråler mot hverandre. «Og der er storebror!» forklarer datteren min. «Ja, det var en kjekk gutt,» sier damen og smiler varmt til sønnen min. Så ser hun meg inn i øynene. «Ta vare på denne tiden,» sier hun, «det går så veldig fort.» Jeg vet at hun har rett, og at jeg om noen år vil være i hennes sted.

Som trebarnsmor, sogneprest, og ivrig kirkegjenger har jeg opplevd slike møter mange ganger. Møter med gjenkjennende smil til småbarnlivets slit og gleder. Møter som åpner opp tiden og gir oss visshet om at livet skjer igjen og igjen. Årets romjuls-tekster gir rom for refleksjon rundt dette, og kan oppmuntre barns deltakelse i menighetens arbeid, aldersuavhengige kor, og babysang på aldershjem. De inspirerer til å se gudstjenesten som en familiebegivenhet, som hver søndag er en feiring av livet. Gudstjenesten som er, og bør fortsette å være, en arena for møter mellom generasjonene.

Evangelieteksten setter fokus på barnet Jesus, men også på de eldre og deres møter med småbarn. Der kan kirken og gudstjenesten være en viktig arena. De eldres anerkjennelse av barnet som et vakkert under gleder foreldrene, samtidig som de små vekker nostalgi, kjærlighet og fremtidshåp hos de eldre. Denne teksten minner oss på hvor mye de ulike generasjonene har å gi hverandre, og gir et godt åndelig tilskudd i romjulen, en tid hvor familier over flere generasjoner er sammen.

I den første teksten, 2 Mos 1,15–21, er det jordmødrene som trosser Faraos påbud om å drepe nyfødte guttebarn. Ved å verne om dem, viser de en makt kvinner har gjennom sin evne til å føde barn. Denne hendelsen som menn har fjernet seg fra, gir den sårbare fødende kvinnen, og jordmødrene rundt henne, mulighet til å trosse påbud satt av maktens menn.

I den andre teksten advarer Stefanus rådet mot å opptre slik Farao gjorde. Som Moses som ble truet av Farao, som ikke kjente den sanne Gud, vil rådet gjøre det samme om de forfølger Jesu tilhengere fordi de ikke kjenner ham som Guds sønn.

I Evangelieteksten lovpriser Anna det nyfødte Jesusbarnet og forkynter håp for liv og fremtid ved hans komme for Jerusalem. Anna gjenkjente Guds nærvær gjennom et lite spedbarn der rådet ikke gjorde det. I det følgende vil jeg gjennomgå denne teksten sett i lys av hele historien om da Jesus ble båret frem i tempelet slik den fortelles i Lukasevangeliet. I tillegg vil jeg gi en sosiohistorisk kontekst, som jeg mener gir et rikere bilde til prekenarbeid. Denne evangelieteksten er svært kort. Og for en

breder forståelse er det naturlig å ta i betraktning Lukas kapittel 2, vv. 21–40. Etter at Jesus fikk sitt navn da han var åtte dager gammel, tar Maria og Josef ham med til tempelet for å oppfylle den jødiske loven (vv. 22–24). Der møter de Simeon, som har blitt ledet av Ånden til tempelet. Simeon løfter barnet i armene sine og synger sin lovsang for ham (vv. 28–33). Han kommer med kryptiske profetier angående det lille barnet, og de undrer seg over det han sier. (Denne teksten tilhører tekststrekke III, og jeg vil ikke behandle den i helhet her.) Så blir vi kjent med Anna, og får innblikk i både hennes fortid og fremtid (vv. 36–38). Maria med barnet er i fokus, og Josef er i bakgrunnen. Familien oppfyller så loven og vender hjem igjen (v. 39). I vers 40 står det at «gutten vokste og ble sterk og fylt av visdom og Guds nåde.»

Lovprisning er et gjennomgangstema i første del av Lukas-evangeliet. I tillegg opererte han ofte med par-karakterer, for eksempel en mannlig og en kvinnelig, slik som her. Både Simeon og Anna er utførlig beskrevet i karaktertrekk og livsførsel, og de er begge dydsmønstre. Selv om Anna er profet, sier hun ingenting. Oppgaven som blir gitt henne er likevel sentral, og møtet med dette spedbarnet leder til forkynnelse. Møtet i tempelet fører til at Anna blir virksom, hun går fra å leve i bønn og faste til å tre ut i livet, snakke med folk og spre budskapet om frelseren. Dette er i kontrast til Simeon som etter møtet med Jesusbarnet kan tre ut av livet. Tegnet blir altså virksomt i dem begge og fører til handling.

Familien følger den jødiske skikken og tar Jesusbarnet med til tempelet, og vi ser hvordan én hendelse fører til en annen. Fordi de vil oppfylle loven, møter de Simeon, som fører til en bekreftelse på at Jesus er frelseren. Fordi Anna hører dette, kommer hun frem og forkynner videre til andre. Og dette skjer før de faktisk har oppfylt loven (v. 39).

Simeon omtaler Jesus som et tegn (v. 34), og han blir dermed noe annet enn menneske. Anna i tempelet blir et eksempel på hvor virksomt tegnet er, da det fører til at hun forkynner til alle de som ventet på frihet for Jerusalem. Maria og Josef får enda en bekreftelse på at Jesus er verdens frelser, og de undrer seg over det som blir sagt. Det har altså virkninger både i øyeblikket og fremover i tid.

Ser man teksten om Simeon og Anna som en helhet finner man en kiasme, som kan brukes som nøkkel til å forstå hva forfatteren mente var det viktigste i fortellingen, gjennom å finne høydepunktet:

- A *Innledning*: familien møter Simeon i tempelet (v. 27)
- B *Profeti*: Simeon profeterer at Jesus er Israels frelser (vv. 28–33)
- C *Høydepunkt*: den mystiske beskjeden Maria får (vv. 34–35)
- B* *Profetiens følge*: Anna bekrefter profetien ved å handle på den (vv. 36–38)
- A* *Avslutning*: familien forlater tempelet (v. 39)

Utifra dette kan vi tolke det som et mål å få frem splittelsen i Marias sjel, i tillegg til å fremheve at Jesus allerede som barn ble gjenkjent som verdens frelser. Simeons lovprisning av Jesusbarnet ligner den til Maria og Sakarja, og er hentet fra Det gamle testamentet (Jes 52,10; [42,6](#); [46,13](#); [49,6](#)). Teksten viser Jesus som Israels trøst, som en frelser, og som et lys til åpenbaring. Perspektivet på den jødiske loven underbygger familiens rettskaffenhet i valget om å følge den.

Det overhengende temaet kan ved første øyekast se ut til å være profetien om Jesus fra Det gamle testamentet, at Jesus er frelseren som Gud har sendt og et lys til åpenbaring for hedninger og Israels folk (vv. 30–32). Det er dette det handles ut fra, og der dramaet ligger. Stedet historien befinner seg på, og hensikten med å være der, er grunnlaget for perikopens hendelser. Historien styrker slik sett den jødiske tradisjonen, gjennom å vise at å oppfylle loven fører til noe godt.

I den galileiske landsbyen Nasaret i år 4 før vår tidsregning, regjerte Herodes den Store. For jødene sto Moseloven sterkt, og viktig var blant annet tilbedelser i tempelet i Jerusalem. Voksne menn skulle helst besøke det fire ganger i året. For å kunne gå inn i tempelet måtte man være ren. For Maria som hadde født en gutt betød dette 33 dager med renselse av blodet etter fødselen, slik det står i 3 Mos 12,4. Omskjærelsen skulle finne sted åtte dager etter fødsel. Da skulle hun komme til telthelligdommen eller tempelet, og gi et lam som brennoffer til presten, som ville

gi henne soning og gjøre henne ren (3 Mos 12,6). Vi kan anta at Maria og Josef ikke hadde så mye penger siden de kom med to turtelduer og ikke et lam (3 Mos 12,8). Maria og Josef gjorde alt etter loven og var pliktoppfyllende og gudfryktige.

Galilea var et ganske fruktbart sted med kornåkre og olivenlunder, men store deler av jordområdene tilhørte rike godseiere, og småbøndene var ofte utsatt for hungersnød. Dette, sammen med skattebetaling både til tempelet og keiser Caesar, førte til store sosiale forskjeller. Dette var spesielt vanskelig for kvinner, som ikke kunne ta seg arbeid slik som menn kunne, og særlig for ugifte kvinner som enken Anna. En utvei var da å søke til tempelet. Et annet alternativ ville være et mer utsvevende liv, hvor ens egen kropp og menns svake moral ble levevei, og slik viser perikopen hvordan Anna har tatt den pliktoppfyllende, fromme vei og er et mønster for dyd og korrekt oppførsel. For en enslig kvinne var livet vanskelig uansett om hun var ugift eller enke, og det å trekke seg tilbake til tempelet førte til at hun fikk dyrket sine dyder, pleiet sitt gudsforhold, og fikk fred for menn.

Anna mistet altså sin mann og giftet seg ikke igjen. Om hun hadde barn vites ikke, men hun hadde ingen som kunne ta vare på henne. Vi får vite at hennes far het Fanuel, som for øvrig betyr «Guds ansikt» på hebraisk. Asjer er sønn av Jakob og Anna tilhører Asjerstammen, men det er altså i tempelet hun finner sitt hjem etter at hun ble alene. Som en (kanskje) interessant digresjon i denne sammenheng kan nevnes at i Jakobs protoevangelium, kapitel 7 og 8, står det at Marias mor også het Anna, at hun var barnløs før hun fødte Maria, og at Maria levde i tempelet fra hun var tre til tolv år. Selv om Maria var ung og ugift, er hun nå trygg og ivaretatt av Josef.

I det gamle testamentet kan vi lese om profetene Mirjam (2 Mos 15,20 og Debora (Dom 4,4), men i Det nye testamentet er Anna den eneste kvinnelige profeten som nevnes. Selv om Anna er profet, sier hun ingenting i perikopen, tvert imot er det Simeon som taler profetisk. Selv om kvinner i stor grad var «det annet kjønn» på Jesu tid, og en streng mannskultur ble forfektet, var det, ifølge Karen Jo Torjesen (*When women where priests*, s. 28), ikke uvanlig med kvinnelige profeter på denne tiden.

Uansett om møtet med Jesusbarnet fikk henne til å gå ut av tempelet og møte folk, eller om hun snakket om frelseren hun hadde møtt til de som kom til tempelet, kan man si at dette møtet og troen på det lille spedbarnet som verdens frelser sendte henne «ut i menneskelivet» igjen. Dette er typisk for mennesker som møter Jesus i Lukasevangeliet, og her kan vi lese at Jesus gjorde dette allerede som spedbarn. Han vekker det menneskelige i folk han møter, og lar dem tre ut i menneskelivet og til samhørighet med andre, enten gjennom helbredelse eller ved sin blotte tilstedeværelse.

Dette møtet var utvilsomt skjellsettende både for Anna og Maria. Etter møtet med Jesusbarnet i tempelet, sto Anna frem og talte til alle dem som hadde ønske om bedre tider. Troen på dette lille spedbarnet viser oss barnet som menneskets trøst, livsglede, og fremtidshåp. Det gjelder for oss i dag, slik det gjorde på Annas tid.

Salmeforslag

26 – Solbarn, jordbarn

36 – Her kommer Jesus dine små

69 – I en natt så klar og kald

240 – Måne og sol

582 – Milde Jesus, dine hender

593 – Her er et lite barn som kommer

Nyttårsaften

søndag 31. desember 2023

Jer 29,10–14 Fredstanker, fremtid, og håp

2 Pet 3,13–15a.17–18 Forventning

Joh 14,27 Min fred gir jeg dere

Årsskifte er tid for årsregnskap. Ved hvert årsskifte kommer tiden for refleksjon, hvor vi ser tilbake på året som har vært og justerer virkeligheten mot forventningene. Et nytt kapittel i fortellingen om våre liv skal redigeres ferdig, og regnskapet skal avstemmes før neste års kan åpnes med presisjon og klarhet.

Det siste året har brettet ut sine kapitler for hver av oss på ulike måter. Noen kan se tilbake på et godt år, fylt med mye glede og mange velsignelser. For andre kan året ha vært en prøvelse, der utfordringer og bekymringer synes å ha vært i flertall. Kanskje har man opplevet begge deler — en smakebit av både det gode og det onde — og fått kjenne på, og erfare, at det er akkurat slik menneskelivet er: både innholdsrikt og fylt av motsetninger, fylt både av smerte og glede.

Nyttårsaften finner sted på juletidens syvende dag. Kirkeårets *juleoktav* ble innledet med klokkeringing klokken fem og ottesang julaften, og når vi på årets siste dag feirer både romjuls søndag og nyttårsaften, skjer det på den syvende dagen i juleoktaven.

I en diatonisk skala utgjør det syvende trinnet noe uforløst, noe som nærmest higer mot en oppløsning i det åttende, og rene, intervallet.

«Dagen derpå» — selve nyttårsdagen med nyttårskonsert fra Wien og skihopp fra Garmisch-Partenkirchen — følger kanskje et ganske fast program i mange norske hjem. Men nyårets første dag utgjør i liturgisk forstand den endelige oppløsningen av *oktaven* i det aritmetiske åttetallet, et naturlig fenomen gjerne omtalt som «musikkens grunnleggende mirakel.»

Fredstanker, fremtid, og håp (Jer 29,10–14)

Jeremia var profet i den turbulente perioden da Juda ble truet og til slutt innlemmet i det babylonske riket. Selv om han ofte har som vane å advare mot Jerusalems utslettelse som straff for deres frafall og manglende tiltro til Jahve, formidler han i dagens lesetekst et budskap om håp og gjenoppbyggelse. Selv om brevet til de bortførte, som lesningen er hentet fra, fokuserer på et konkret løfte til de som var gjenværende i babylonsk eksil, har brevet overordnede temaer om håp, gjenoppbyggelse, og Jahves trofasthet funnet gjenklang hos mange som på ulike måter har opplevd prøvelser og ulike former for «eksil» gjennom historien.

Forventning (2 Pet 3,13–15a.17–18)

Petersbrevene, som regnes blant de katolske (universielle) brevene, ble skrevet for å nå ut til et bredere kristent publikum fremfor en enkelt menighet. I denne andre av dagens brevlesninger, dreier det seg om håp og forventning knyttet til Guds løfter. Denne forventningen består ikke i passiv venting, men aktiv forberedelse. Det er som å forberede seg på en elsket gjests ankomst: vi rydder, pynter, og gjør alt klart.

Sammenligningen får meg til å tenke på lignelsen om brudepikene og oljelampene, som ofte er blitt lest som en påminnelse om viktigheten av å være forberedt og årvåken, for vi vet hverken «dagen eller timen» når Herren vil komme.¹ Sammenligningen har allikevel sine begrensninger. Mens brudepikenes forberedelser tjener et avskrekkende formål, handler forberedelsen i Petersbrevet om et kall til å leve i håp og forventning, om å bygge et liv og et samfunn som reflekterer Guds kjærlighet og rettferdighet her og nå.

¹ Matt 25,1–13.

Sett med disse brillene er den kristne forventningen tosidig: den ser fremover mot Kristi gjenkomst og det endelige målet om fornyelse og gjenoppbyggelse av all skapelse, mens den også engasjerer seg aktivt i nåtiden. Det handler om å balansere mellom å leve i verden med dens umiddelbare bekymringer, og samtidig være fokusert på det himmelske mål. Slik er tiden vi er tilmålt ikke bare en ventetid eller en pilegrimsreise. Slik jeg leser det, inviterer Petersbrevet den troende til en reise, hvor både den nåværende virkelighet og det evige håp veves sammen, slik at livet kan leves fullt ut i møtet mellom disse to dimensjonene.

Min fred gir jeg dere (Joh 14,27)

Idet skumringen senker seg over Jerusalem, kaster lampenes skjelvende lys dunkle skygger over rommet der Jesus har samlet disiplene til det siste måltidet. I en stund av stille forventning forbereder han dem på den nært forestående korsfestelsen og avskjeden, og introduserer dem for Den hellige ånds kommende nærvær.

Han lover dem fred, men «ikke den fred som verden gir.» Dermed skiller Jesu fred seg fra den forbigående og skjøre freden som mennesker ofte jager. Dette fører til en nødvendig sammenligning: mens verdens fred er midlertidig, sårbar, og knyttet til ytre omstendigheter, er Jesu fred dyp, uforanderlig, og rotsatt i Guds evige kjærlighet.

Jesu trøstende ord til disiplene inneholder et nytt løfte. Verset inneholder den første forekomsten av ordet «fred» (εἰρήνη) i det fjerde evangeliet. I gammeltestamentlig språkbruk var ordet for «fred» (שָׁלוֹם) gjerne knyttet til en konvensjonell avskjedshilsen.² Men gjennom sitt løfte om denne freden, indikerer Jesus noe langt mer dyptgående enn en seremoniell avskjed: han introduserer en varig trøst og nærvær, selv i hans fysiske fravær.

Sett i lys av Jesu nært forestående død, må verbet ἀφήμι («jeg forlater/slipper/tilgir») forstås som et testament, i retning av Bibel 2011 sin oversettelse «jeg etterlater.» Bruken i presens indikativ skaper en interessant kontrast til v. 18, der Jesus lovt

² Jf. 1 Sam 1,17: «Gå i fred!»

å ikke forlate (ἀφήσω) disiplene «som foreldreløse barn.» Ved å benytte futurumformen skapes en fordring som innfris i v. 27. Disiplene etterlates ikke til seg selv — det vil si, de vil ikke være alene — fordi de vil leve videre i Jesu fred.

Freden som Jesus tilbyr, er ikke verdens fred: den er hverken et falskt løfte om sikkerhet eller en endelig slutt på konflikt.³ Freden som Jesus gir, er *hans* egen fred, en fred som springer ut fra hjertet av Jesu liv. Jesu fred er, som den tyske eksegeten Rudolf Schnackenburg sier det, «den altomfattende sfæren av hans liv (v. 19), hans kjærlighet (vv. 21 og 23), og hans glede (15,11; 16,22; 17,13).»⁴ Fredsgaven hviler i sentrum av Israels eskatologiske håp og er nå tilgjengelig i Jesus.⁵

Som nesten all kommentarlitteratur påpeker, gjør repetisjonen av formularet «La ikke hjertet bli grepet av angst» (μη παρασέσθω ὑμῶν ἡ καρδία) fra starten av kapitel 14, at vv. 1–27 danner en litterær enhet. Dette gjør at evangelieteksten må sees i sammenheng med det tematiske materialet introdusert i vv. 2–3 («I min Fars hus er det mange rom») og som avsluttes i v. 28 («Jeg går bort, men kommer tilbake»).

Jesu midlertidige *fysiske* fravær innleder en mellomtid og interimtilstand hvor Ånden (παράκλητος) skal være med disiplene (vv. 16, 26). Men Jesus har gjort det klart for dem at hans enhet med Faderen gjør hans ord og gjerninger til den unike åpenbaringen av Gud, og dermed vil ikke hans fysiske fravær avslutte denne åpenbaringen (vv. 7–11). Åndens gaver vil fortsette denne åpenbaringen «for alltid» (v. 16).

Løftet om Jesu fred gir imidlertid ingen grunn til selvtilfredshet, som tydeliggjøres gjennom gjentakelsen av formaningen om å

3 Jf. f.eks. Jer 6,14.

4 Schnackenburg, s. 84. Min oversettelse.

5 I Jes 52,7–10 blir budbringerens fredserklæring beskrevet som en dyp, guddommelig ro knyttet til Jahves suverenitet og frelse. Selv om konteksten kan henvise til tilbakevendelsen fra eksil, antyder løftets omfang en eskatologisk forventning om en fullstendig gjenopprettelse og en endelig, guddommelig fred. Denne forestillingen harmonerer med Jesu budskap i Joh 16,33, hvor han, til tross for verdens prøvelser, tilbyr en transcendent fred som dermed understreker at denne fullkomne freden er realisert i ham.

ikke «la hjertet bli grepet av angst» fra v. 1. Tilføyelsen av den nye formaningen μηδέ δειλιάτω (bokstavelig talt «la det ikke mangle mot/være feigt/redd») understreker at denne ikke er av sentimental art. Den er heller ikke gitt for at disiplene skal føle seg uten bekymringer. I stedet er det en oppfordring til disiplene om å finne styrke og møte de nye omstendighetene som Jesu avskjed bringer med seg.

Å omfavne livets dualitet

Selv om inngangen til et nytt år kan bære håp om forløsning og gjenopprettelse av harmoni, dirrer det en undertone av melankoli over tekstene denne dagen. Som lesere kjenner vi hvilken avskjed det er Jesus forbereder disiplene på under det siste måltidet. I skjæret fra lampene rundt nattverdsbordet denne kvelden, formidles ikke bare fellesskap men også et nytt og evigvarende løfte.

Jesus, selv i møte med lidelse og forræderi, viser en ro og et nærvær som gir næring til en transcendent forståelse av eksistens og kjærlighet. I hans ord og handlinger, skimtes en guddommelig harmoni som strekker seg utover det umiddelbart angripelige. Her, i denne gryende aksepten av det uunngåelige — av lidelse og glede, av død og oppstandelse — er det trøsten Jesus formidler spirer opp.

I kjernen av denne avskjeden ligger ikke bare en avslutning, men også en begynnelse: en fornyelse og et håp som bare kan oppstå gjennom å fullstendig omfavne livets dualitet. Håpet tar rot i erkjennelsen av, at under verdens tilsynelatende kaos og usikkerhet, vibrerer en uendelig kjærlighet og orden. En orden som ikke nødvendigvis avspeiler våre menneskelige forestillinger om rettferdighet og balanse, men som heller kan sammenlignes en guddommelig symfoni som spiller en evig melodi av skapelse, bevegelse, og gjenfødelse.

Når verden synes å være i uro og vi som enkeltindivider står overfor utfordringer og prøvelser, kan denne guddommelige harmonien gi oss roen og styrken vi behøver for å fortsette fremover. Det ligger en trøst i å forstå, at selv i de mørkeste

øyeblikk, er det en lyskilde — det noen av oss vil kalle et guddommelig nærvær — som kontinuerlig vever sammen livets mangfoldige tråder. Til tross for stormene som kan herje livet, kan denne lyskilden være et fyrtårn som leder oss gjennom nattens mørke til en trygg havn.

Fredslogikk

Når prekenteeksten så sterkt fremhever kontrasten mellom Jesu egen fred og den freden verden gir, er det ved første øyekast lett å lese det dithen at fredsarbeid av typen ulike hjelpeorganisasjoner står for, er en verdslig sak — ja, kanskje til og med en tapt sak? — på linje med andre forgjengelige bestrebelse mennesker engasjerer seg i. Er derfor sann fred å finne i noe åndelig, noe spirituelt utenfor denne verden? Eller er det snarere slik at vi lar verdens støy forstyrre vår evne til å erkjenne, at også verdslige bestrebelse er verdige Guds verk?

Fredsbegrepet har vanskelige kår i våre dager. I skrivende stund forbereder Israel en storskala invasjon av Gazastripen etter det verste og mest sofistikerte angrepet fra Hamas på årtier; i Iran holder revolusjonsgarden frem en 44-årig systematisk undertrykkelse av både kvinner, kristne, og andre minoriteter; og i Ukraina fortsetter man å tøyse grensene mellom øst og vest, i det som mest treffende kan omtales som et nytt jernteppe som er i ferd med å senke seg over Europa.

Når fredsretorikken lever under slike utfordrende vilkår, er det mulig å spore ett potensielt tilsvar i dagens korte prekenteekst. Stilt overfor en situasjon hvor alt tyder på at slaget er tapt—at døden vil ta Jesus, og at håpet han gav dem er borte for alltid—gir Jesus i andre halvdel av v. 27 et nytt ord fylt med håp og trygghet: «La ikke hjertet bli grepet av angst og motløshet.»

Å tale om tryggheten av Guds nærvær i møte med verdens problemer, har en lang tradisjon tilbake til Israels tempelliturgi og eksilforkynnelsen i Deutero-Jesaja.⁶ I denne forkynnelsen var det nettopp omkvedet «Frykt ikke, for jeg er med deg, vær ikke redd!»

⁶ Jf. f.eks. Jes 41,8–13; 43,1–7; 44,1–5.

fra frelsesbudskapet som gjorde det mulig for de landflyktige å tro at en ny fremtid med Jahve var mulig. I Jesu avskjedstale hører vi dette budskapet igjen, der han oppfordrer disiplene til å leve et liv preget av nettopp Guds evige *nærvær*, og ikke av hans *fravær*, fra denne verden.⁷

Håp om en verden der rettferdighet bor

Når vi samles i kirkerommene på nyttårsaften, kanskje til en ettermiddags- eller midnattsmesse slik det er blitt stadig vanligere i norske kirker, samles vi i det som er evighetens rom. Kirkene danner visst en ramme rundt livene våre her på jorden, men samtidig så sprenger det vi samles om, rammene for det jordiske.

På nyttårsaften reflekterer evangelieteksten helt klart over forventningen til det kommende gudsriket. I mine øyne handler denne forventningen ikke bare om en fjern fremtid, men om å bringe mer av himmelen ned på jorden her og nå. Det handler om et bestemt perspektiv – en måte å relatere til virkeligheten på – forankret i løftene om en verden der det ikke skal være hverken sorg eller skrik eller smerte, og hvor han skal gjøre alle ting nye.⁸ Det er dette perspektivet epistelteksten også berører, idet «vi venter på en ny himmel og en ny jord, hvor rettferdighet bor.»⁹

Gud, som vi vet, er Ånd. Han er ikke bundet av tid og rom, og fanges ikke i materien. Men ved skapelsen av mennesket, etterlot han også et avtrykk av seg selv i det tidsmessige, i den verden som vi kaller *virkeligheten*. Og det er i det dennesidige at mennesket er satt til å være et tegn på guddommelighet i Skaperverket: en bro mellom tid og evighet. Det er under *denne* himmelen av tro og håp vi samles for å ønske det nye året velkommen, og for å tilby Gud våre takk for det som har vært.

Jeg ønsker dere alle et riktig godt, nytt Herrens år!

7 O'Day, s. 754.

8 Åp 21,4 f.

9 2 Pet 3,13, cf. Åp 21,1.27.

Salmeseddel

Inngang:	677 <i>En bønn er gjemt i hjerteslagets rytme</i>
Bibelsk salme:	907.1 <i>Jeg løfter min sjel til deg</i>
Halleluja:	977.1
Credo:	979.1 <i>Den nikenske trosbekjennelsen</i>
Forbønn:	982.1 <i>Fredslitaniet</i>
Offertorium:	602 <i>Lat kvar jordisk skapning teia</i>
Slutningspsalme:	837 <i>Av gode makter</i>

Litteratur og videre inspirasjon

Brant, Jo-Ann A. (2011). *John*. Red. av Mikael C. Parsons, Charles H. Talbert og Bruce W. Longenecker. Paideia. Baker Academic.

Gooder, Paula (2017). «An Introduction to John's Gospel.» I: *Reflections for Sundays. Year B*. Red. av Hugh Hillyard-Parker. London: Church House Publishing, s. 19–28.

Kragelund Holt, Else og Nielsen, Kirsten (1997). *Bibelkundskap: Introduktion til Det Gamle Testamente*. Aarhus University Press.

Moloney, Francis J. (1999). *The Gospel of John*. Red. av Daniel J. Harrington. Bd. 4. Sacra Pagina. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.

Schnackenburg, Rudolf (1982). *The Gospel According to St John*. Bd. 3.

Nyttårsdag / Jesu navnedag

mandag 1. januar 2024

Sal 103,13–18 Forgjengelighet og miskunn
Apg 4,8–12 Ikke noe annet navn
Matt 1,20b–21 Navnet Jesus, han skal frelse

Dagen i kirkeåret

1. januar, Nyttårsdag, har i den kirkelige årskalenderen også fått navnet «Jesu navnedag.» Dette kirkelige navnet på nyttårsdagen henger sammen med at prekentekstene i evangeliene (hos Matteus og Lukas) viser oss betydningen selve navnet *Jesus* har, både for frelseshistorien og det enkelte mennesket sin frelse. Da Jesus ble omskåret åtte dager etter fødselen fikk han også sitt navn, slik skikken var hos jødene. Slik sammenfaller Nyttårsdag med dagen som markerer frelserens navnedag.

Mens han [Josef] nå tenkte på dette, se, da viste en Herrens engel seg for ham i en drøm og sa: Josef, Davids sønn! Frykt ikke for å ta Maria, din hustru, hjem til deg. For det som er unnfanget i henne, er av Den Hellige Ånd. Hun skal føde en sønn, og du skal gi ham navnet Jesus, for han skal frelse sitt folk fra deres synder. (Matteus 1,20-21)

Sende bort eller bli hos?

Matteus sin fødselsfortelling har både likheter, men også flere ulikheter med Juleevangeliet slik vi finner det hos Lukas. Likevel, til sammen gir historiene hos disse to evangelistene oss et helhetlig bilde av hva som skjedde før, under, og rett etter

den første julenatt i Betlehem. Matteus lar oss se de dramatiske månedene og hendelsene gjennom Josef sine øyne, mens Lukas i større grad har Maria sin fortelling for øye.

De dilemmaene Josef blir stilt ovenfor og de valgene han foretar, maler Matteus ut for oss. Josef må velge mellom å sende Maria fra seg eller leve med ei dame og hennes sønn som han ikke er biologisk far til. Josef befinner seg på randen til å velge å sende Maria bort, men så stoppes han av Herren Gud i en drøm. Herrens engel kommer flere ganger med budskap til Josef i drømmer (Matt 1–2). Denne gangen åpenbarer engelen det navnet det nyfødte guttebarnet skal få: Jesus.

Av Den Hellige Ånd

Josef vet ikke på dette tidspunktet det leserne av evangeliet noen tiår senere blir gjort oppmerksom på, at Maria har blitt gravid ved Den Hellige Ånd. Også i vers 18 står det *«at hun var med barn, ved Den Hellige Ånd.»*

Når Den Hellige Ånd er på ferde, så skaper Gud alltid noe. Ånden var som en del av treenigheten med under skapelsen av jorden (Gen 1). Han skaper også det nye livet i hjertet på den som blir en kristen. Dette skjer i den kristne dåp, og når Ordet forkynnes slik at mennesker aksepterer og tror evangeliet de hører.

Videre er Ånden undergjøreren. Ved Jesu unnfangelse er Den Hellige Ånd til stede både som skaper av nytt liv og som undergjører. For Gud er jomfrufødsel ingen umulig oppgave, selv om det i menneskers øyne virker umulig at en kvinne kan bli gravid uten seksuell kontakt. Jomfrufødselen må vi ikke gjøre til en liten og ubetydelig teologisk sak. Hvis ikke Jesus hadde Gud selv til far, så hadde han vært født med en syndig menneskenatur, likt alle andre mennesker. Da kunne han heller ikke ha frelst en syndig menneskeslekt.

Jesu navn – et frelsersnavn

Når vi møter nye mennesker, er det å presentere seg med sitt navn noe av det aller første vi gjør. «Hei, mitt navn er/jeg heter ...» Men i vår vestlige kultur går vi sjelden rundt og tenker over at

våre navn har en betydning. Møter du noen som heter Bjørn eller Stein, så tenker du neppe på rovdyr eller bergarter. I bibelsk tid la de atskillig mer inn i personnavnet foreldrene gav barna som ble født.

I drømmen forteller engelen at Josef skal gi barnet Maria bærer i sin mage navnet Jesus. Fra Det gamle testamentet kjenner vi til navnene Josva og Jesjua, begge navn som betyr «Herren frelser» eller «Herren er frelse.» Marias barn skal altså få et navn som sier noe viktig og avgjørende om hans oppgave og kall. Barnet som ligger i Marias mage «skal frelse sitt folk fra deres synder» (v. 21). Og her møter vi selve hensikten med Jesu sitt komme til jorden julenatt. Frelse betyr ikke en politisk frigjøring fra de romerske okkupantene, noe jødene på denne tid håpet og trodde at den lovede Messias frelserkongen skulle ha som hovedoppgave. Nei, Jesu rike var ikke av denne verden (Joh 18,36). Hans oppdrag gjaldt å endre det enkelte menneskes hjerte, framfor å framprovosere politiske samfunnsendringer.

All – alle – alltid

Jesu frelsesgjerning gjelder ikke bare Israelsfolket. Nei, frelsen og syndstilgivelsen innbefatter etter Jesu fødsel alle folkeslag på jorden. Guds frelse har universell kraft og virkning. Dessverre skulle det gå ca. 1 000 år før nordmenn fikk høre evangeliet om Guds redningsaksjon, gitt gjennom julegaven Jesus Kristus. Og fortsatt 1 000 år senere finnes det omkring 7 000 folkeslag (av totalt ca. 16 500) som ikke har mulighet til å høre evangeliet forkynt på sitt eget språk. Ca. tre milliarder mennesker har ikke hørt om Jesus. At folkeslagene er «unådde» betyr at de ikke har mulighet til å velge Jesus eller velge han bort. De har ikke valgt, for de ikke vet om valget. Misjon er å bringe evangeliet om frelse til «the no choice peoples.»

Den treenige Guds frelse omfatter heldigvis all synd. Frimodig kan vi derfor på grunn av Jesu fødsel, liv, og soningsdød, forkynne og trøste mennesker med at ingen synd er for liten, heller ingen synd for stor, til at Jesu navn ikke har kraft eller evne til å tilgi all verdens synd. Frelsen har heller ingen datostempling, noe «best før.» Mens offerblodet vi leser om i Det gamle testamentet

maksimum hadde ett års varighet, gjelder Jesu soning og frelse så lenge denne verden består.

I Jesu soningsdød har Herren Gud gitt oss et offer som er gyldig for *all* synd, for *alle* mennesker, og for *all* tid. Sannelig, all grunn til å rope *alleluja!*

Kjært barn – mange navn

Vi møter også et annet navn på julens hovedperson i et av versene etter bibelteksten på «Jesu navnedag.» Matteus siterer fra profeten Jesaja (7,14) hvor det sies at barnet jomfruen skal føde skal kalles «Immanuel» (v. 23). Det hebraiske ordet *Immanuel* betyr «med-oss-er-Gud.» Nå er ikke Immanuel først og fremst et egennavn, et personnavn. I stedet sier navnet noe om den funksjon og oppgave Jesus skal ha: å bringe Herren Gud nær til folket.

Gud ønsker å høre til og være sammen med sin skapning. Med Jesus Kristus viser Gud oss legemlig at han er med og ikke lenger mot synderen. Himmelen og jordens skaper er ingen fjern og fraværende guddommelighet. Nei, han har kommet så nær som et lite barn kan ligge inn til sin moders fang. I hvilken annen religion finner vi en gud som viser seg fram så liten og sårbar? Ingen steder, kun i den kristne tro har Herren Gud kommet så legemlig nær. På en konkret, fin og forståelig måte har han vist oss at han identifiserer seg med mennesket, sin falne skapning.

Fornøyd og lydig

Hovedpersonen i den utvidede bibelteksten (vv. 18–25) er håndverkeren Josef, han som det ellers står så lite om i Det nye testamentet. Vi kan beundre Josef sin godhet overfor den gravide Maria, når han ikke vil føre skam over henne, ikke straffe henne for en graviditet han selv ikke hadde forårsaket. Videre lot Josef seg lede av Gud ved en engels stemme i en drøm. Slik viste han sin lydighet mot Gud og sin godhet mot Maria. På samme måte tror jeg Josef sin væremåte kan inspirere mange troende som ikke løfter sine stemmer og meninger høyt i mengden, men som på en stille og annerledes måte tjener Gud og de mennesker de kommer i kontakt med.

Matteus skriver at Josef «tenkte på dette,» altså hvordan han uten for mye styr og oppmerksomhet kunne skille seg fra Maria, sin trolovede. Nettopp i det som måtte være Josef sin mørkeste og mest fortvilede situasjon så langt i livet, kommer et sendebud fra Herren Gud selv til ham med et godt budskap om ikke å frykte.

Uten sammenligning ellers, så kan vi alle ha våre mørke og fortvilede situasjoner og opplevelser. For den som kjenner Jesus som sin frelser, herre og venn, så vet vi at bønner som fødes i mørket kan vi rette mot han som ser og kjenner vår dypeste fortvilelse. Selv om vi neppe, som Josef, får besøk av en engel, så vil han som bærer navnet Jesus plante sitt «frykt ikke!» inn i en troendes hjerte og liv.

Den kristne tro sin hovedperson ble ikke tildelt et tilfeldig guttenavn. Nei, hans navn skulle være «Jesus» nettopp for at vi mennesker forhåpentligvis kunne skjønne hva vi mest av alt trenger – frelse, selv om det er Guds godhet og vennskap vi minst av alt fortjener. Ja, nettopp derfor er frelsen nåde!

Salmeforslag

3 – Å kom, å kom, Immanuel

60 – Gud sin egen Sønn oss gav

85 – Hans navn skal kalles Jesus

86 – Navnet Jesus blekner aldri

434 – Det er navnet ditt jeg roper

Kristi åpenbaringsdag

søndag 7. januar 2024

Jes 49,1–7 Et lys for folkeslag
Rom 15,4–6 Håp som skriftene gir
Luk 2,40–52 Jesus som tolvåring i tempelet

Fred og lys over jorden

Først en bit av en sangtekst, *Anklagelsen*, av Arja Saijionmaa. Hør den ellers på YouTube:

*Når vinterens kulde biter
og nettene er kalde
Jeg ser så mange mennesker som slåss for å få leve
[...]
Si finnes det noen på jorden som kan være generøse?
Ja finnes det noen som på jorden kan være generøse?*

*Gi meg noen å tro på som kan lede oss ut av natten
Gi meg noen å tro på som kan lede oss ut av natten.*

Jeg tenkte dette kunne være en inngang, både til denne tekstgjennomgangen om Åpenbaringsdagen og til en eventuell preken denne søndagen.

«*Gi meg noen å tro på som kan lede oss ut av natten.*»

Det handler om mysteriet julenatt og den påfølgende Åpenbaringstiden. Når jeg skriver dette, er det høst og september. Når du leser dette er det kanskje blitt et nytt år, en ny januar.

Allerede fra Maria budskapsdag i mars vet vi at noe stort og nytt er i vente. Når advent kommer, blir lyset tydeligere for hver søndag. På julaften er lyset brått og stort. Det kastes mot oss. Fra englene som synger på himmelen. Fra barnet i krybben. Guds skinnende lys. Når julenatt kommer blir lyset stillere, glir over jorden. Første juledag legger lyset hele verden for Guds føtter ser jeg for meg.

Kanskje feirer vi midnattsmesse nyttårsaften, tenner lys, ønsker hverandre et nytt godt signet år. Holder oss fast i håpet. «*Finnes det noen som kan lede oss ut av natten.*»

I år faller Kristi åpenbaringsdag på 7. januar. Kirkehistorisk feires den 6. januar, som er trettende dag jul. Det var denne dagen man pleide å avpynte juletreet. I andre tradisjoner enn den norske, er det vanlig å gi barna gaver på denne dagen, til minne om de hellige tre konger, som er en annen betegnelse på de vise menn.

Når vi snakker om det som skjedde julenatt, tar vi ofte også de vise menn med inn i stallen, sammen med englene på nattehimmelen og hyrdene som kom med sauer til Jesusbarnet. Historiene blandes sammen. Uansett, de vise menn bringer gaver til barnet Jesus: gull, røkelse, og myrra. Ettersom det er tre gaver gjetter vi at de var tre konger/vise menn. De har også fått navn: Kaspar, Melchior, og Balthasar. Disse tre representerer tre verdensdeler, Asia, Europa, Afrika – Amerika var ennå ikke med i beregningen. Slik de gir barnet gaver, gir vi hverandre gaver. Gavene har sin symbolikk: gull fordi Jesus var konge, røkelse viste til Jesu prestegjerning, og myrra til Jesu lidelse og død.

Åpenbaringsdagen har sitt greske navn i *epifani* som betyr åpenbaring. Hvem og hva åpenbares? Det er barnet Jesus, først i bebudelsen, så i fødselen, så som 12 åring i tempelet, før han som tredveåring trer frem i verden. Det er Jesus som åpenbares, det vil si vises, tydeliggjøres som Kristus. Dette blir enda tydeligere i tekstene søndagen etter som handler om Jesu dåp. Og Guds stemme som sier: «Dette er min sønn! Hør ham!»

I første tekstrekke leser vi om de tre vise menn. I andre tekstrekke er fortellingen lagt til tempelet, Jesus er nå blitt 12 år. I tempelet snakker han med de skriftlærde. Han er opptatt, mens Maria og Josef drar hjemover uten å oppdage at Jesus ikke er med. De snur, drar tilbake og finner ham i tempelet, opprørte og redde. Jesus derimot virker helt rolig. «Skjønner dere ikke jeg måtte være i min fars hus?» Allerede som veldig ung kjenner han en dyp tilhørighet til Gud.

Denne søndagen hører som sedvanlig også to andre tekster med. Fra trøstepropheten Jesaja legger jeg særlig merke til dette, og det er vakkert:

*Hør på meg, dere kyster,
lytt, dere folk fra det fjerne!
Herren kalte meg før jeg ble født,
fra jeg var i mors liv, har han husket mitt navn.
Jeg gjør deg til lys for folkeslag
så min frelse kan nå til jordens ende.*

Og fra Paulus brev til romerne, er disse ordene verdt å nevne: «Guds kjærlighet er utøst i våre hjerter ved Den hellige ånd som han har gitt oss.» Når det gjelder selve prekenskrivingen, så nytter det ikke—er min erfaring—å gå dypt inn i alle tre tekster. Lesetekstene leses og de kan (og bør) nevnes og vises til. Samtidig kan det være klokt å ha fokus ett sted. Hva kan prekenteeksten si oss denne søndagen? Hva vil vi gi videre? Kanskje er det lyset? Jeg foreslo denne setningen som et gjennomgangstema, fra Arjas sang *Anklagelsen*: «Gi oss noe å tro på som kan lede oss ut av natten.»

Lyset er det første vi hører om i Skapelsesberetningen i Det gamle testamente. Også tidlig i Lukasevangeliet forklares, fortelles, og kunngjøres det om lyset, her om Johannes Døperen i 1,78–79:

*Slik skal lyset fra det høye
gjeste oss som en soloppgang
og skinne for dem som bor i mørke og dødens skygge,
og lede våre føtter inn på fredens vei.*

Når Maria og Josef har funnet Jesus ved tempelet, og hørt hans forklaring på hvorfor han måtte være igjen «i min Fars hus,» leser vi at Maria gjemmer det han sier i hjertet sitt. Maria nevnes på samme måte fødselsnatten i stallen, hvor gjeterne forteller om lyset og englene: «Maria tok vare på alt som ble sagt, og grunnet på det i sitt hjerte.» Men åtte dager senere, under den jødiske tradisjonelle omskjæringen av Jesus, får hun en mørk visshet om fremtiden. Det er Simeon som sier til Maria: «Også gjennom din sjel skal det gå et sverd.»

«Gi meg noen å tro på som kan lede oss ut av natten.»

Så, hva skal vektlegges denne søndagen? Jeg tenker på lyset som brer seg over jorden. Og jeg tenker på fred som i verselinjen fra salmen vi synger juleaften: «*Deilig er jorden / Fred over jorden, oss er evig Frelser født.*» Gudstjenesten vår starter og slutter med ønske om fred. Under nattverdliturgien ønsker vi også hverandre Guds fred. Fred er det viktigste og største gode vi har, når det er fred. Og det er et reelt ønske vi har for oss selv og jorden når det ikke er fred.

Det er ikke sikkert dette er dagen for å stille spørsmål omkring fred og ufred. Men, det er en vei å gå med prekenen. Tror vi på fred? Tror vi på muligheten for fred? Når mennesker har lidd, og fortsatt lider under krig, både i Europa og andre steder i verden, tror du på fred? Kan vi egentlig ha fred i hjertene, når menn og kvinner går med løftede våpen mot hverandre? Jesus blir kalt fredsyrsten. Kan vi ta det til oss? Både i våre store relasjoner — som til verden og våre nære relasjoner — som til familie og venner/venner. Det er Kristi åpenbaringsdagen. Noe åpenbares, noe blir gjort tydelig. Rundt Jesus skinner et særegent lys. Skjønnte dere ikke jeg måtte være i min Fars hus?

Etter preken ville jeg like å synge salme 419, slik i vers 2:

*Min Jesus, sannings stjerna, lys opp min mørke veg!
Mitt hjarta vil så gjerna få fylgja etter deg.
Du lyser enn i verdi som før frå Betlehem.
Ver du mitt ljøs på ferdi, til heim med deg eg kjem!*

Avslutningsvis minner jeg om gjennomgangstemaet: finnes det noen som kan lede oss ut av natten?

Fra den katolske bønneboken (litt omskrevet) tilbyr jeg en bønn:

Herre, allmektige Gud, din kjærlighet favner hele universet. Send din fred til jorden, så folkene ikke ruster til krig og trår etter hverandres undergang, men forsones i innbyrdes forståelse. Fordriv alt hat og bitterhet, og la folk av ulik farge, religion, legning, kjønn, lære å leve sammen i et menneskelig fellesskap. Gud, alle menneskers far og mor, fyll oss med din kjærlighet, så vi i all vår omgang med hverandre, farer pent frem og vitner om at vi alle er brødre og søstre i Jesus Kristus, din Sønn. Amen.

Noen salmeforslag fra kapitlet om Åpenbaringstiden:

- 95 – Herligste Jesus
- 99 – Jesus från Nasareth
- 103 – Det finnes en dyrebar rose
- 107 – Vi kommer fra Østen

Andre salmer:

- Dåp: 592 For augo våre faldar ein skapardraum seg ut
- Nattverd: 602 Lat kvar jordisk skapning teia
- Etter preken: 419 Med Jesus vil eg fara

2. søndag i åpenbaringstiden

14. januar 2024

2 Mos 1,22–2,10 Moses blir født
Ef 1,7–12 Guds viljes mysterium
Mark 1,3–11 Døperen Johannes og Jesu dåp

Barnet Moses skulle bli til noe stort, men det virket forlatt og kom til slutt til et hjem hvor det var svært lite som sa noe om hvem barnet var. Det var ingen der som visste hvem faren var, hvem søsteren, broren var. Hans egen mor torde ikke å beholde ham, men nå tok Herren ham opp og beskyttet ham. Da Moses kom i hendene til Faraos datter, la hun merke til hans skjønnhet og hun tok vare på ham, mens Faraos brutalitet herjet landet. Det er godt å bli sett, Faraos datter så hvem Moses var og han fikk mulighet til å gjøre noe for andre, selv om det tok lang tid før han trødde fram.

Moses skulle senere føre Israel ut av Egypt. Her var Moses et forbilde på Kristus, som i sin barndom også ble tvunget til å flykte til Egypt og ble bevart, da mange uskyldige barn ble slaktet. Hos foreldrene til både Moses og Jesus, skjedde det en åpenbaring om at barna skulle reddes for de oppgavene som ventet.

Vi er nå i åpenbaringstiden som utdyper julens budskap om hvem Jesus er, og fører oss mot påskens fortelling om hva han kom for å gjøre. Jesus blir døpt av den siste profeten i den gamle pakt og går inn i rollen som Herrens lidende tjener.

Johannes Døperen som begynnelsen på Jesu virke
Her starter Markusevangeliet, boken som inneholder kunn-
gjøringen av det kristne budskap. Utgangspunktet for dette gode

budskapet finnes i Apg 1,21b–22: «[...] Herren Jesus gikk inn og ut blant oss, helt fra begynnelsen, da han ble døpt av Johannes, og til den dagen han ble tatt fra oss opp til himmelen.» Det hele startet med Johannes dåpsvirksomhet, som var så fremtredende at han ble kalt «Døperen.» Og igjen ser vi i Matt 11,12, Luk 16,16 og Johannes 1,6, at døperen Johannes blir tatt som utgangspunkt. Så her merker vi oss at det er Johannes Døperen som historien om det gode budskap begynner med.

Døperens forkynnelse i ødemarken blir i seg selv behandlet som et tegn på at han er den skjebnebestemte forløperen til et spesielt inngrep fra Guds side, fordi hans forkynnelse knytter ham til en velkjent tekst i Det gamle testamentet: «En røst roper: Rydd Herrens vei i ørkenen, jevn ut en vei i ødemarken for vår Gud!» (Jes 40,3). Her uttrykkes det tillit til at Gud kommer til å foreta seg en spesiell handling.

Forløperen kom fra villmarken, den udyrkede marken utenfor byen. Eller beitemark, områdene der flokken ble ledet av gjeterne.

Dåps- og renselsesbad

Det har vært mye diskusjon om opprinnelsen og betydningen av Døperen Johannes dåp. Å bade eller overøse med vann er et nokså utbredt religiøst symbol for renselse.

Kjell Olav Sandnes sier at renselsesbad i vann var vanlig og at det var påbudt ved en lang rekke former for urenhet, f.eks. etter spedalskhet, hvis en hadde spist kjøtt med blodet i, osv. I enkelte tilfeller hører vi om at en del urene ting, f.eks. krigsbytte, skulle renses både med vann og med ild. Den som foretok den påbudte renselsen, var som regel uren til kvelden, og så ble han kultisk ren. Nå kunne han være med i det kultiske fellesskapet igjen.

Slike renselsesbad, som kanskje ikke nødvendigvis ble utført ved full neddykking, ble gjentatt så ofte det var behov for det. Også proselyttedåpen, som gjaldt når hedninger skulle innlemmes i Israels folk, var i første rekke renselse for rituell urenhet. Hedensk kult ble sett på som uren for jøder.

Johannesdåpen er forskjellig fra disse renselsesbadene, sier Kjell Olav Sandnes. Johannes egen forkynnelse og hans bevissthet om å være en som skulle rydde veien for Herren, kan nok minne om essenerne, en jødisk protestmenighet som var sterkt imot tempelkulten i Jerusalem. De så på seg selv som de kalte prestene som skulle tjene i et rensed gudstempel. Han forkynte omvendelse til en nært forestående dom. Til denne omvendelsen hørte anger, syndsbejennelse, at en vendte seg bort fra å gjøre det onde, og gjorde godt igjen det en hadde forbrutt overfor andre. Mennesker som hadde kommet til kort overfor Guds lov, bekjente syndene sine, enten det skjedde kollektivt eller individuelt. Han formante også inntrengende til et nytt liv som svarte til omvendelsen. Omvendelsesdåp var en engangshandling til forskjell fra renselsesbadene.

I tillegg til dette er det i Esek 36,25 beskrevet hvordan stenkning med rent vann blir brukt som et billedlig uttrykk for Guds moralske renselse av nasjonen: «Jeg stenker rent vann på dere, så dere blir rene. Jeg renser dere for all urenhet og for alle avgudene.»

Døperen, som ble så kalt på grunn av sin symbolske bruk av vann, ga på denne måten tydelig et dramatisk og synlig uttrykk for sitt kall til omvendelse. De med samvittighet som reagerte på Døperens oppfordring til moralsk omvendelse, ga seg til å bli dyppet i elven. Johannes hadde kommet fra ødemarken til elven Jordan for nettopp dette formålet.

Dåp med Den hellige ånd

Men denne robuste profeten ba ikke bare om moralsk omvendelse. Han hadde kunngjort at noen uendelig større skulle følge ham, og at han ville døpe med Den hellige ånd. Johannes sitt oppdrag var i hovedsak en forberedelse til noe større.

Dåp med Den hellige ånd er en slående setning. Den hellige ånd er Gud selv i arbeid blant sitt folk, og det er umulig for én person bokstavelig talt å få Den hellige ånd utøst som vann. Men Døperen mente tydeligvis at han som kom etter ham, ikke bare ville rense

med vann, men som en syndflod ville bringe Guds selvøsende, rensende, og dømmende nærvær.

I Apg 1,5 sier den oppstandne Kristus at «for Johannes døpte med vann, men dere skal om noen få dager bli døpt med Den hellige ånd.» Så i Rom 8,9 sier Paulus rett ut: «Men det er ikke kjøttet som har makten over dere, det er Ånden – så sant Guds Ånd bor i dere. Den som ikke har Kristi Ånd, hører ikke Kristus til.»

I Apg 2,1 er begynnelsen på Kirkens aktive liv preget av dramatiske tegn på Åndens komme, og dette hylles som oppfyllelsen av Det gamle testamentets forventning, slik det kommer til uttrykk i Joel 3,1 «En gang skal det skje at jeg øser ut min Ånd over alle mennesker. Deres sønner og døtre skal profetere, de gamle skal drømme drømmer og de unge skal se syn.» Dermed ble Døperen Johannes anerkjent som en som markerte terskelen til Guds rike, men han står ikke for den fullstendige inngangen til det.

Jesus begynte sitt offentlige virke på denne svært ydmyke måten, ved å godta at Johannes dører ham. Men med det fulgte en spesiell opplevelse, nemlig overbevisningen om at han i en unik forstand var Guds egen Sønn.

Peker på Jesus

Johannes peker fremover mot ham som skal komme. Derfor er det ingen profet eller noen annen som er større enn ham i den gamle pakt. Men selv er han ikke innenfor den nye gudsrikesammenhengen som Jesus brakte. I ham toppet den gamle pakt seg. Samtidig viser nettopp dette hvor mye større den nye pakt og dens gaver er.

Det er ikke nok å være døpt med Johannesdåpen for å være kristen. En må døpes med skriftens dåp, dåp til Herren Jesu navn. Den forskjellen ligger i Åndens gave. Mens Johannes bare døpte med vann, er Kristen dåp ånds-dåp. Johannesdåpen ga syndsforlatelse i sin tid. Men etter at Kristus ved sin død har sonet verdens synd og etter oppstandelsen sendte sin Ånd, er det bare på dette grunnlag det er frelse og syndsforlatelse å få. I den nye pakts tid er det derfor også bare en dåp.

Guds Sønn i solidaritet med syndere

Hvorfor ble Jesus døpt med en dåp som gir tilgivelse for syndene? Sandnes mener at den ikke var ikke for en vanlig dåp å regne, der en synder lot seg døpe for å få syndsforlatelse: det trengte ikke Jesus, for han var uten synd. Når Jesus blir døpt, så gjør han seg til ett med alle jordens syndere og tar deres synd på seg. Deretter skjer det en legitimasjon av Jesus Kristus som Guds Sønn, ut fra noen sentrale profetier i Jesaja-boken. I Jes 40,3 hadde Døperen funnet sin egen legitimasjon: han skulle være røsten som ropte ut at det skulle ryddes vei for Herren.

Og i Jes 42,1 finner vi nå selve nøkkelen til å forstå det som hendte ved Jesu dåp. Her sier Gud: «Se, min tjener, som jeg støtter, min utvalgte, i ham har jeg min glede. Jeg har lagt min Ånd på ham, han skal føre retten ut til folkeslagene.» Vi ser at røsten som kom fra himmelen ved Jesu dåp, bruker flere av akkurat disse uttrykkene, og Ånden kommer også ned over Jesus. Jesus Kristus ble ved dåpen bevitnet å være Guds Sønn, og vitnene var Faderen og Den hellige ånd selv. Det kan faktisk se ut til at denne bevitnelsen av hvem Jesus var, var den egentlige, frelseshistoriske hensikten med Johannesdåpen. Døperen sier selv i Joh 1,31: «Jeg kjente ham ikke, men for at han skal bli åpenbart for Israel, er jeg kommet og døper med vann.»

Lykke til med prekenarbeid!

Salmeforslag

528 – Lovsyng Herren! Han er nær!

102 – Vi skal se deg, Herre Jesus

588 – Vi samles til dåp i din kirke på jord

153 – Til Lammets måltid får vi gå